

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

ÚJ FOLYAM.

1877.

ÁPRILIS—JUNIUS

II. FÜZET.

A

FÉMPÉNZ- ÉS VALUTAÜGY.

A TÖRVÉNYHOZÁS ÉS A TUDOMÁNY JELEN ÁLLÁSA SZERINT.

I.

Ha van napjainkban feladvány, mely az elmélet embereinek épen úgy, mint a practicus államférfiaknak, közgazdának, és törvényhozóknak legélénkebb figyelmét megérdemli, az azon kérdés, mely az utóbbi évtized folyamában gyökeresen megváltozott pénz- és valutaviszonyokkal szemben annak meghatározására irányul: „miként lenne a két művelt világreszen egy a változott szükségeknek s a polgárosult emberiség forgalmi és érintkezési fokozott igényeinek jobban megfelelő pénz- és valutarendszer létesítendő; s különösen: mely új feladatok állanak előttünk a tekintetben, hogy egy szilárd s biztos értékmérő s fizetési eszközhöz juthassunk; a mono- és a bimetallismus előharczosai közt folyó keserű tusa elszüntethessék; s oly országokra nézve, melyekben papírpénzbecs áll fenn (s ennek nyomán az egész üzlet- s forgalomélet megsibbadva és természetellenes irányokba terelve jelenkezik) az e súlyos bajból való kibontakozásnak, illetőleg a fémvalutára való visszatérésnek kellő útja és módja kijelöltessék.“

A kérdés valódi világfeladvány jellegével bír; ha figyelembe vesszük azon mind szorosabbá váló kötelekeket, melyek a polgárosult népeket internacionális forgalmuk alapján egy nagy közgazdasági testté alakítják; meg azt, hogy ugyanezen körülménynél fogva a két hemisphaera államai mintegy érdeksolidaritásban állanak egymással; s minden nagyobb mozzanat, változás és válság (mely akár a kereskedési és közlekedési viszonyokban, akár a vám- vagy adólegislatióban, akár a productió és consumtio, vagy a pénz- és értékrendszerben beáll)

az örökös izgalmakban hánytvetett s ép azért felette finom idegzetűvé vált világgazdasági létszert minden izmaiban átrezgi, s minden lökést, mely az egészszet éri, a tagokkal, s a mely a tagokat éri, az egészszel is érezteti.

S ez oka is annak, hogy e feladvány majdnem valamennyi nagy szakember (kormányférfi, törvényhozó és nemzetgazdasági író) által a legelső sorába helyeztetik; — olybá tekintetik, melynek megoldása milliók és milliók érdekében naponkint sürgősebb lesz; s a mely elől való kitérés, évszázadokon át felgyűjtött értékek és vagyon, megszilárdult forgalmi viszonyok és érdekek veszélyeztetésével járna, folyton megújuló válságokat idézne fel, s az egész civilizált emberiség közgazdaságát megsibbasztaná.

De nem csak ily általános, emberiségi, hanem specialiter magyar (illetőleg magyar-osztrák) szempontból való jelentőséggel is bír e kérdés. Bír jelesül annyiban, hogy mind égetőbbé lesz monarchiánkra nézve a feladat: az annyi évtizedek óta megbomlott, s a birodalom anyagi erősödését és emelkedését egyenesen akadályozó pénz- és valutaállapotokat valahára reconstruálni; a tudomány és felvilágosodott praxis követelményeinek megfelelőbb alapokra fektetni, és szakítva a papirgazdálkodás sorvasztó, államot és népet egyaránt bénító rendszerével, közgazdaságunkat, finantzügyünket, s értékgorgalmunkat azon egészséges elvek szerint berendezni, a melyek követése mellett Közép- és Nyugateurópa népei anyagilag virágzó és szilárd szervezetű közületekké váltak.

Legyen szabad az itt jelzett széles terjedelmű feladvány köréből ez alkalommal egy jelentékenyebb tagot tüzetesb elemzésre kivennünk, s jelesül ismertetését adnunk azon részint praktikus törekvéseknek, részint elméleti iránylatoknak és eszmemozgalmaknak, melyek a fémpéNZ-rendszer miként-alakítása körül főleg az utóbbi évtizedek folyamában felmerültek, s ép napjainkban az egész művelt világ feszült figyelme és szakadatlan érdeklődésének tárgyát képezik. ¹⁾

¹⁾ Utalnunk kell e helyütt arra, hogy az itt következő fejtegetések összefüggésben állanak Értekezőnek azon akadémiai előadásával, mely „A nemes-érczek az emberiség történetében“ czim alatt a „Budapesti Szemle“ 25-ik füzetében nem rég megjelent.

II.

Korunk egyik legnagyobb szakemberének Roschernek ²⁾ helyes megjegyzése szerint, azon mérvben a mint a műveltség terjed s vele a forgalom, mely a megosztott társadalmi munkának valamennyi tagjait egy nagy egészszé összefüzi: válik mind szükségesbbsé sőt nélkülözhetlenebbé is az általános csere- és érték- meg ármérő javul, valamint törvényes fizetési eszközül szolgáló pénz, névszerint pedig egy jó érmerendszer, mely körül négy kiváló hatalom, ugy mint: az állam, a kereskedelem, a művészet, és a tudomány érvényesül; a közfejlődésnek egyrészt symptomája, másrészt előmozdító factora; melynek alakulásában az államhatalom épen ugy mint az egész közgazdaság mintegy visszatükröződik; — esetileg megváltoztatása pedig egyike a legmélyebben ható átalakulásoknak, melyek a közállapotok terén egyáltalában gondolhatók. (Mely utóbbira való tekintetből jogosultnak kell mondanunk a nagy francia vegytudósnak Dumasnak azon megjegyzését „hogy oly emberek, kik e kérdéseket először veszik fel, azonnal oldják meg; azok, a kik lélekismeretesen tanulmányozzák, vonakodnak a határozástól; azok pedig, a kik kényszerülvék azokba gyakorlatilag bocsátkozni, kételkedve és töprenkedve állnak meg, reszketve az arval járó óriási felelősség súlya miatt“). ³⁾

Köztudomásulag az érempolitika legelső mozzanatainak egyike az országos valutának vagy pénzbecsnek alapul szolgáló fémet meghatározni, illetőleg kimondani azt, hogy jogérvényes fizetések eszközzésére (azaz bárminemű gazdasági tartozásoknak teljesítésére) arany vagy ezüst, vagy vegyesen és felváltva majd arany, majd ezüst használtathatik ⁴⁾.

²⁾ V. ö. „Betrachtungen über die Währungsfrage“ (Berlin 1872) cz értekezését.

³⁾ Hasonlóképp nyilatkozik Chevalier, Wolovszky, és Roscher. — L. utóbbinak id. ért. 33. l. és Wolovszky: „L'or et l'argent“ cz. munk 184., 225., 440. l.

⁴⁾ Részletezésül a következőket jegyezzük itt meg: a) A valódi vagy tiszta arany-valuta az, midün senki sem tartozik, fizetés-teljesítést bizonyos csekélyebb összegben túl más pénzben elfogadni, mint csak teljtartalmu országos arany-érmekben; s a hol továbbá egyidejűleg mindenki törvényileg fel van jogositva arra, hogy bármikor és bár-

Megjegyezvén, miszerint (tekintettel arra, hogy igazi pénzzül, azaz általános csereeszközül és értékmérő meg árjavul, egy és ugyanazon forgalmi körben ⁵⁾ csak egy jószág szolgálhat,

mily nagyságú összeg erejéig (meghatározott illeték lefizetése mellett) aranyrudakat, vagy idegen arany pénznemeket országos aranyérmekké verethet, vagy olyanokkal becserélhet. *b)* A tökélyetlen arany-
valuta rendszere ellenben az, a hol érmetörvények által az arany-pénz-
becs ugyan elvileg be van hozva, de ez csak fokozatosan léptetik életbe,
s időközben az eddigi ezüst-courant-pénz ép oly érvénynyel forog
mint az országosnak nyilvánított arany-érmek. *c)* Ezüst-
valutával bíró államokban valamennyi fizetések (egyedüli kivételével azoknak, me-
lyek kis, s nem teljértékű váltó-érmekben teljesíthetnek) ezüst pénzben
rovandók le; s aranypénzek csak kiegészítőképp használtathatnak, még pedig
a felek által egyezményileg megállapítandó folyamértékben. *d)* Valamint
tökélytelen arany-valuta, ugy tökélytelen ezüst-
valuta is létezik; ilyen az, a hol az országos törvényhozás az arany-
valutára való átmenetet már elhatározta, de az országnak ezüst-
érmekben való gazdagságánál, meg az arany-
valuta tényleges behozatalának nehézségeinél fogva a tetteges
pénzforgalom még ezüst-courant által közvetítetik. *e)* A valódi kettős-
valuta lényege abban áll, hogy mind arany mind ezüst, egy mind-
kettőjökre nézve törvényileg meghatározott érme-láb szerint, és így egy-
máshoz szilárd értékarányban (mérésérték mellett) országos courant-
pénzzé alakíthatatnak; a minek következtése az, hogy a nemes érczek
mindenhai árallása szerint a világpiacra: vagy arany vagy ezüst majd-
nem kizárólag veretnek és a forgásban marad ily országban. Mihez az
csatolható, hogy igazi teljes ért. ilyennek nevezhető kettős-
valuta ma már sehol sem létezik, mert egy ország sincs, mely a nemzetközi
forgalomban némileg szerepel, s melyben arany tetszés szerint országos
éremmé verethetik, ezüst-
érmé-
veretése tekintetében is ily határtalan mérvben
veretést lehetővé tenne. *f)* A kettős valutának egy válfaja az, a midőn az
egyik fém mellett a másiknak változó, azaz időnkint a legközelebbi időre
nézve megállapított érték-arány szerint törvényes fizetési erő tulajdonítatik.
(A mivel azonban nem azonosítandó azon eljárás, midőn az állam kijelenti,
hogy érmeiket más fémből, vagy papírjegyeket és bankjegyeket fémpénz
mellett pénztárainál állandó vagy változó értékarány (árfolyam) szerint
fizetés fejében elfogad. Ez nyanyis nem képezi valamely új valutának
törvényszerű elismerését.) *g)* Végül oly alakzata is gondolható a kettős-
valutának, a hol fizetések teljesítésénél az érték felét aranyban, felét
pedig ezüstben kellene teljesíteni. L. még Wagner: „Münzwesen“ cikkét
a Bluntschli-féle Staatswörterbuch VII-ik kötetében; M. Chevalier érte-
kezését a „Revue des deux Mondes“ 1876-ik folyam XIV-ik kötet, és
James Steuart: Principles of Political Economy (1767) cz. művének
III. rész I-ső szak. 5. fej.

⁵⁾ S egy és ugyanazon időben.

s kétféle mérték szerint való mérés mind matematikailag és logikailag, mind közgazdaságilag helyteenség: oly államban, a hol a kettős valuta áll fenn, azaz egyidejűleg arany is és ezüst is törvényszerű fizetési eszközül el van ismerve: a két nemes fémnek egymás irányában való értékviszonya törvényileg szokott megállapíttatni, azaz kimondatik, mely arányban lesz felváltva arany vagy ezüst fizetések teljesítésénél használható ⁶⁻⁸).

Mielőtt a jelzett rendszerek taglalatába bocsájtkoznánk, lássuk azok jelenlegi állását a különböző országokban, másfelől azon hírneves b szakférfiakat, a kik az egyik és

⁶) Az egész jelen kérdés általános közgazdaságtani elméletére nézve forrásművek: M. Chevalier: De la Monnaie (1850. s többször, németül kivonatban Rantól 1857. főleg 3., 4., 10., 11., 12. fejj.) Stanley-Jevons: On Money (1876. németül 1876.); Oppenheim: Die Natur des Geldes (1855. sok becses részlettel, de óvatosan használandó, főleg 109. sk. 301. sk. l.); Knies: Geld und Credit (1874. s köv. években, s ugyanaz: Weltgeld und Weltmünze 1874.); Wagner Adolph: „Münzwesen“ czikke a Bluntschli-féle „Dentsches Staats-Wörterbuch VII-ik kötetében (1862); s tankönyvek közül Schäffle: System der menschlichen Wirthschaft (1873.) I-ső köt. 224. sk. l. Kautz: Nemzetgazdaságtan különös tanai (1875) 205. sk. l.; Stein: Handbuch der Verwaltungslehre (2-ik kiad. 1876.) 434. sk. lapok; és Garnier: Traité d'Écon. Politique (1860 óta többször) XVII-ik fejezet.

⁷) A mint ez például Franciaországban az 1803-iki márcz. 28-án alkotott törvény által történt, mely szerint az arány 1:15¹/₂-ben állapították meg, s szolgált állandó és változatlan zsinórmértékül.

⁸) Fogalom-tisztázási tekintetből szükséges itt még a következőkre utalni: 1-ször. A kettős-valuta egyes vagy alternatív, némelyek által még compensationál-valtának is neveztetik. A kettős-valuta legnevesb képviselője Wolovszky maga nem használja e kifejezést: kettős-v. (double étalon), hanem mindig azt mondja: double mode de payement légal. 2-szor. Parallel-valuta, meg simultan-valuta kifejezéssel élnek némely írók oly v.-rendszer megjelölésére, a hol ugyanazon országban különböző üzletágak tekintetében különböző valuták használtatnak, például Hannoverában 1866-ig a törvényes ezüst-valuta mellett ingatlanok forgalmában nagyobb kölcsönmiveletekre stb. nézve arany-valuta volt szokásban, Hamburgban a Thaler-Courant és Mark-banco szerint való fizetések stb. 3-szor. Absolut tiszta arany-valuta, a hol t. i. még a váltópénz is arany ötvénnyel készítették s lenne forgásban, sehol se létezik, hanem arany-valutával bíró országokban a váltópénz ezüstből van. (Ezen Angliában fennálló rendszert a kitünő britt nemzetgazda Jevons egyesnek nevezi. Lásd még Stanley-Jevons: On Money 9 és 12-dik fejezetét, és Walcker: Die Silberentwerthungsfrage (1877.) 1. s köv. l.)

másik rendszer képviselőiként szerepelnek; s a mivel egyidejűleg a fémpénzrendszer újabb (törvényhozási és irodalomfejlődési) történetének néhány általános vonásba foglalt rövid átnézetét is kapcsolhatjuk egyelőre (vagyis addig, a míg a napjainkban közvetlenül szemünk előtt lefolyó nagyszerű átalakulási processust a maga benső összefüggése- és egységében tüzetesen ismertetendjük) össze.⁹⁾

A két művelt világ rész pénz- és érmeügyének jelen állása jó részben azon nagy és mélyen menő mozgalomnak eredménye, mely a századunk közepén feltalált amerikai gazdaság fémtelpek kiaknázásával indult meg, a világ forgalmi csatornáit hallatlan bőségű aranyúval előzönlé, a productio és consumptio mérveit minden irányban kitágítá, s a két nemes ércz értékviszonyának módosítása által különösen arra is vezetett, hogy az egyes államok az új viszonyoknak megfelelőleg addig fennállott pénz- és érmerendszerek átalakítását célba venni szükségesnek ismerték fel.

Nem tévesztendő egyébiránt szem elől, hogy az utóbbi két—három év, mely alatt egyebek közt a Német birodalomnak az aranyvalutára való áttérésével, az ezüst nagymérvű deprecia-tiója, az Ázsia felé irányuló nyugat-európai forgalom csökkenése, meg a Skandinávi államoknak az ezüstvalutától való megvál-lásra célzó intézkedéseivel találkozunk: az imént jelzett moz-galomnak mind jellegét mind irányát sok tekintetben megvál-toztatta, s a pénz- és valuta-alakulási viszonyoknak oly lökést adott, melynek következményeit ez időszerint meghatározni még megközelítőleg se lehet.

Megjegyzendő másfelől az, hogy vannak oly államok is, a melyekben mindekkorig sem arany- sem ezüstpénzbecs, hanem papirvaluta uralkodik, s a hol ez utóbbinak közös tulaj-donságaként azt találjuk, hogy az értékegységek, a melyekre a papirból készült forgási eszközök szólnak, effectiv érmében egy folyton ingadozó agióval járnak; egyéb tekintetekben pedig jelentékeny különbségek mutatkoznak az egyes illető or-szágok között, a minél fogva ezeket különböző kategóriájú

⁹⁾ V. ö. A nemes érczek stb. cz. értekezésemet a „Budapesti szemle“ id. füzetének 19. s. k. és 43. s. k. l.

pénzterületekként kell osztályozni. Ez államok közé tartoznak névszerint: Oroszország, Ausztria-Magyarország, Italia, az éjszakamerikai Egyesült-Államok, sőt még Franciaország is; habár az utóbbiban (daczára az 1870 óta fennálló kényszerfolyamnak a bankjegyekre nézve) e kényszerfolyam 1872-óta a pénzbecsre azon befolyással nem volt, a melyet egyéb (papirvalutás) országokban a nemes ércz- és papir értékviszonyában mutatkozó agiohullámzatokon lehetett mérni.

III.

Ha az előrebocsájtottak nyomán immár sorra vesszük a különböző országokat a valutaügy jelen állása szerint, — a következőket találjuk:

A) Az éjszakamerikai Egyesült-Államok. Ezekben a mult század végén (1792-ben) a hirneves államférfiu Hamilton javaslatára a kettős valuta hozatott be; mely 1834-és 1837-ben újra és szélesb alapon szabályoztatott, s egész 1852-ig érvényben vala. Az 1853-ki évben e rendszertől eltérve, az egyszerű és pedig az aranyvalutára ment át az Unió, a mely lényegileg egészen a hatvanas években kitört polgári háborúig, sőt (eltekintve az e háború folytán előállott papirvalutától, azaz elvben) mind mai napig is érvényben van. Újabb időben, vagyis 1866-ban egy a congressus képviselőháza által kiküldött szakbizottság azon javaslatot terjeszté elő, hogy az Unió a többi polgárosult országokkal egyenlő valutarendszert állapítson meg, s ily értelemben vegyen részt biztosai által az 1867-iki francia érmeconferenciákban; a mi tényleg meg is történt. — 1873. april 1-én a szövetség egy ezüst-demone-tisáló törvényt alkotott; 1875. január havában a készpénzbeli fizetéseknek 1879. január 1-én (aranyban) leendő felvételét határozta el; a legközelebb mult 1876. év folyamában s a jelcnek elején azonban az aranyvaluta-ellenes párt rendkívüli erőfeszítése és izgatásai folytán némi nézetváltozás állott be; az alsóházban a Bland-féle s újabban a Sherman-féle indítvány, meg a szenatorok kamarájának pénzügyi bizottsága a kettős pénzbecs felé hajló fölfogást tanusitanak; úgy hogy nem lehetetlen, hogy a legkö-

zelebbi években a hatalmas transatlanti respublika a kettős-
valutás országok sorába lépend. ^{10—12)}

B) Anglia. A nemzetközi érték- és áruforgalom közép-
pontját képező e hatalmas kereskedelmi államban 1816-ig a
kettős-valuta létezett, ez utóbbi évben azonban parlamenti acta
alapján az egyszerű, s pedig a tiszta arany-valuta hozatott be,
a mely azóta változatlanul áll fenn (még az amerikai és austra-
liai coloniákban is) ¹³⁾, s csak a kelet-indiai tartományokban
képezi ezüst az ugynevezett legal-tendert, vagy törvényszerű
értékmérőt és fizetési eszközt. ¹⁴⁾

C) Franciaország. Az európai kontinensre nézve oly
hosszú időközön át érmepolitikai tekintetben is mérvadóan szere-
pelt ez államban századunk elején (1803. márcz. 28-án alkotott
törvény alapján) a kettős-valutarendszer léptették életbe,
s pedig az arany és ezüst közti értékarány $1:15\frac{1}{2}$ — szerint
való törvényszerű megállapításával. Ennek nyomán s jelesül
a nemes fémeknek nemzetközi ár- és értékalakulása szerint
1804-től 1850-ig tényleg határozott túlsúlyává lett Frankhonban
a forgalomban az ezüst; ¹⁵⁾ 1850-től 1866-ig pedig (a midőn
tudniillik a két nemes ércz átlagos piacz-értéki aránya a világ-
forgalomban $1:15\frac{1}{3}$ -ra változott, azaz az arany értéke alább-

¹⁰⁾ Midőn e sorok sajtó alá mennek, vesszük a hirt, hogy a con-
gressus érmebizottságának többsége (márcz. közepe táján) csakugyan a
kettős pénzbecs mellett szavazott, s csak az ezen alapon véli a kész-
fizetést 1879-ben tényleg felvehetőnek. Különbség az illető képviselők
felfogásában csak annyiban volt, hogy néhányan $1:15\frac{1}{2}$, mások $1:15\frac{99}{100}$
szerinti értékarány-megállapítást ajánlanak; továbbá, hogy néhány bizott-
sági tag a bimetallismusra való áttérést azonnal kívánja eszközöbe vettetni;
mások ellenben egy általános érmeügyi világerőkezlet megtartását,
illetve kezdeményezését javasolják

¹¹⁾ Lásd egyébiránt: Soetbeer értekezését a Tübinger Zeitschrift
1862-iki foly. 18. s. k. 1. és Xeller: Die Frage der internationalen Münz-
einigung (1869) 13—90. l.

¹²⁾ L. még Journal des Économistes. 1876. Nov. füzet.

¹³⁾ Ép e napokban Jamaikában is behozatott.

¹⁴⁾ E szerint 1817. jan. 1-je óta Nagybritanniában 40 shillingnyi
összegezen túl való fizetést mindenki aranyban követelhet; s semmiféle
ezüst-courant (azaz országos teljtartalmu ezüst-)pénz nem létezik.

¹⁵⁾ Túlnyomólag ezüst-érmek verettek, s ezüst-valuta uralkodott.

szállt, s az ezüst az országból kifolyt,¹⁶⁾ a hivatalosan valódi értékenél magasbra becsült arany pedig tömegesen betolult)¹⁷⁾: az a r a n y;¹⁸⁾ — a minek következtében a mindennapi forgalomban szükséglett kisebb értékű fizetési érmékben nagy hiány állott be, az üzleti viszonyok megzavarodtak, s a kormány a visszásság némi enyhítésére már 1853-ban s később 1864-ben több rendbeli intézkedéseket kényszerült tenni, névszerint pedig (szemben a világforgalomban értékcsökkenést szenvedett ezüstnek ismételt betolulásával) a courant-ezüst pénzdarabok további veretését beszüntette, s egyidejűleg befejezte sőt új irányban tovább is fejleszté azon nagy fontosságú tárgyalásokat, melyek az 1857 óta fennálló nagy germán érmeszövetségnek ellenében az 1865-iki december 23-án Franciaország, Belgium, Olaszország, meg Schweiz közt létrejött ugynevezett latin érmeszövetséget eredményezték, mely egy közel 70 millió lelket magában foglaló területre nézve egy sok tekintetben új érmepolitikai rendszert emelt érvényre, mely az egész polgárosult Európa pénz- és értékgazdálkodási viszonyaira jelentékeny befolyásává lön. Ez érmeszövetség főbb határozmányai ezek voltak:

a) A szövetséghez tartozó államok összes arany- ugymint ezüst-érmeik súlya, finom tartalma, alakja és értékfolyama tekintetében egycsülnek s azonos eljárást követni kötelezik magukat.

b) Az új valutarendszer bázisa az aranyérték és az eddig is fennállott francia (frank-) érmerendszer. c) Ezüstérmék 2 egész $\frac{1}{5}$ franknyi darabokban készítettnek, de csekélyebb finom tartalommal mint a mely névértéköknek megfelelő volna, ugymint $\frac{900}{1000}$ rész helyett csak $\frac{835}{1000}$ részben, s így csak váltópénz-

¹⁶⁾ És beolvasztatott: miután az ezüstnek ára a londoni világ-fém-piaczon $70\frac{7}{8}$ pencenél 1 standard unciára nézve magasabban állott.

¹⁷⁾ Illetőleg veretésre beszolgáltatott.

¹⁸⁾ Tehát tényleg aranyvaluta uralkodott. Ehhez hasonló tünemény-nyel találkozunk az éjszak-amerikai Unióban, a hol a fentebb említett 1834/7-iki törvények által az arany értéke törvényileg magasbra tétetvén mint a tényleges világforgalmi érték volt (szemben az ezüsteel) vagyis 1:16-hoz való arány szerint: az ország érmeforgalma tetteleg aranyból lett, mert az alacsonyabbra tarifirozott ezüst kifolyt. Rövid, de szellemdús jellemzését adja e mozgalomnak Franciaországra nézve *Levasseur: La vie et les travaux de Wolovszky cz.* (1877-ben megjelent) emlékbeszéde 23-ik l

ként tekintendők. *d)* Azonban ezüst öt frankos érmek is veret-
tetnek még, s pedig teljes törvényszerű értékekben ($\frac{900}{1000}$). ¹⁹⁾
e) A szövetség aranyérmei, valamint az 5 frankos ezüstérmek
nemzetközi pénz jellegével bírnak. ²⁰⁾ *f)* Mindenik tagállama a
szövetségnek kötelezi magát minden többinek aranyérmeit pénz-
tárainál elfogadni, ellenben ezüstérmeknek 100 franknyi összegen
túl való elfogadására egyik sem kötelezhető. ²¹⁾ Ez alapokon
a nevezett államok, melyekhez később még Spanyolország,
valamint Görögország és Románia is csatlakozott (sőt
Austria-Magyarország is közeledett) s már is tényleges érme-
közösségben álltak, ez utóbbit jogilag is azzá változtatták,
maga az egyezmény pedig (melynek legújabb fejlődési phasisát
különben az jellemzi, hogy 1876 óta az Uniónak tagállamai
az ezüst-courant pénz veretését egészen felfüggeszték) ²²⁾ alapja
és kiindulási pontja lön azon törekvések és eszmemozgalomnak,
melyek egy igazi international pénzérme-unió létesítésére
irányulva, a közgazdaság tudománya és praxisa legújabb fej-
lődés szakának egyik legkiválóbb s legérdekesebb momentumát
képezik.

IV.

D) Oroszországban az 1810-iki császári nyiltparancs,
meg az 1839-iki július 1-én kihirdetett ukáz alapján az egy-
szerű s jelesen az ezüstpénzbe cs állapított meg, a mely
mindekkoráig, legalább elvben (azaz a mennyiben az 1849-iki
nagy rázkódtatások óta ezen állam is papirvalutára volt kény-

¹⁹⁾ E szerint a latin érme-nió kettős-valutai rendszere tulajdonkép
csak ezen a momentumon alapszik.

²⁰⁾ A szöv. államok az utóbbi években courant ezüstpénzérme-
veretését lényegesen megszorították s legújabbban Franciaország, Schweiz
stb., egészen be is szüntette. (Az illető tárgyalásokat, jelesül 1874 $\frac{1}{2}$ -ről,
részletesen közli a Leroy-Beaulien által szerkesztett „Economiste
Français” cz. folyóirat 1876. szept. 9-ről való száma). L. még Walcker:
Die Silberentwerthung 37—38. l. és Cohnstädt: Zur Silberfrage 50—53. l.

²¹⁾ Mert különben az ezüst, az ezt demonetisáló államokból az
niói államokba tolatnék, és ezek aranyuktól könnyen megfosztattatnának.

²²⁾ Ezek szerint a latin-szövetségi államok érmerendszerét jelenleg
a „nem teljes kettős-valuta rendszerének” nevezhetjük.
L. még Soetbeer cikkeit a Dentsches Handelsblatt 1877-iki foly. 6. és
7-ik számában.

szertülve térni) változatlanul áll fenn. Ellenben Finnlandot illetőleg itt egy legújabbán létrejött törvény értelmében 1878. elejével az a r a n y-valuta lépend hatályba, lényegileg a francia frankrendszerhez alkalmazkodó arany-márka érmekkel 10 és 20 márkos darabokban.

E) Hollandiában 1847-ig a francia kettős-valutai rendszer volt érvényben; 1843 elején azonban e rendszertől eltérve, a tiszta ezüst-valutát fogadta el a törvényhozás, és demonetisálva az aranyat, ez utóbbit egyszerű kereskedelmi érmévé (melynek mindenhai értéke a kereslet és kínálat viszonya által határoztatik meg) változtatta. Az 1873-ban egybehívott országos érmebizottság a kettős-valutának elfogadását javasolta, s az 1873-ki október 26-án, az 1874-ki december 3-án, és az 1875-ki június 3-án alkotott törvényekkel az arany-valutára való átmenetelt készítette elő; de ez utóbbi tetteleg még mind mai napig se történhetett meg, mert az 1-ső kamara egy az arany-valuta tetteleges érvényre emelésére célzó kormányi javaslatot nem fogadta el, s a legújabb, vagyis 1876. május hóban és azóta ugyanez irányban tett lépések sem vezettek eddigelő definitív eredményre.²³⁾ Azt azonban, hogy ezüst courant-érmekeket többé nem veret az állam, a múlt évi november hóban alkotott törvényben a holland országgyűlés mégis kimondta.²⁴⁾

F) A mi Belgiumot illeti, ez államban a hatvanas éveket megelőzőt időszakban igen nagy ingadozás létezett érmepolitikai tekintetben. Törvényileg 1850 óta az ezüst-valuta állott ugyan érvényben, de egynél több jelensége a fémforgalomnak s kormányi intézkedéseknek bizonyit a mellett, hogy a rendszert a francia aranypénz beszivárgásával szemben tisztán fenntartani nem volt lehetséges. Így alkottatott meg 1861. június 4-én azon törvény, mely az aranypénznek legál-fizetési eszközként való elismerése alapján a Frankhonban fennálló kettős-valuta-rendszerhez való közeledést létesített, mely

²³⁾ Annál is inkább, mert Hollandiának felette bőséges ezüstpénzi forgalma van s az ezüst alacsony áránál fogva annak beolvasztásától tartani nem kell.

²⁴⁾ Legújabb (márczius 21-én hozott) országgyűlési határozattal India gyarmataira nézve Hollandia a kettős-valutát emelte érvényre.

Belgiumnak 1865-ben az úgy nevezett latin érmeszövetséghez történt csatlakozása által befejezett ténynyé is lön.

G) A Schweizi köztársaság (melyben 1850 előtt egy általános érmerendszer nem is létezett) 1851 óta az ezüstvaluta-elvet fogadta el; azonban hasonló okokból mint Belgiumnál láttuk, nem lévén ezt fentartani képes, 1860. január 31-én alkotott törvénynyel²⁵⁾ áttért a francziákéhoz hasonló kettősvalutai rendszerre, a mely azután 1865-ben a többször nevezett latin érmeszövetséghez való csatlakozás által teljesb érvényre jutott, s mind mai napig fennáll.

H) Olaszország. Ezen államnak nem Ausztriához tartozott részeiben már régebben is a francziához hasonló érmerendszer volt érvényben, jelenleg pedig, miután 1866 óta a latin érme-conventióhoz hozzá járult, elvben (vagyis a mennyiben papírvalutája van) az utóbbi képezi pénzpolitikájának alapját.

I) Az Ibériai félsziget egyik állama, ugymint Spanyolország (melyben 1852 óta ezüstvaluta létezett) 1866 óta szintén a latin érme-szövetséghez közeledett, sőt 1868. okt. 19-én alkotott törvény alapján ahhoz tetteleg csatlakozott is; a másik, vagy Portugália ellenben már 1855 óta a tiszta aranyvalutát követi; épen úgy, mint azon szövetség is, mely a három skandinávi állam (Svédhon, Norvégia és Dánia) által 1872. december 18-án alapított, ²⁶⁾ s ép most eszközli fokozatosan az új rendszernek életbeléptetését.

K) Németország. Az 1866-ig fennállott német „Bund“-hoz tartozott s különösen az ugynevezett „Zollverein“-t képezett országokban 1838-tól fogva egy közös érmerendszer állott fenn, melynek básiisa az egyszerű ezüstvaluta volt. Az 1857-ki évben ugyan ez alapon a Német államok Ausztriával egy érmeszerződést kötöttek, a mely szerint az ezüst továbbra is kizárólagos „legal tender“-ként volt megtartva, azonban kereskedelmi tekintetknél fogva (figyelemmel a külföldre) meghatározott nevezetű és súlyu aranyérmek veretése is megengedett. Az 1866 óta helyt foglalt nagy változások a német s osztrák

²⁵⁾ Annyiban, hogy az aranyvalutát fogadta ugyan el, de az 5 frankos ezüstérmeket legális folyamban és forgalomban megtartotta.

²⁶⁾ L. többet Keller: Die internationale Münzeinigung. 81—85. l.

viszonyokban a német érmepolitikát is egészen új irányba terelék ; a minek eredménye az lett, hogy Ausztria 1867 közepén az 1857 óta fennállott (bár az osztrák birodalomban uralkodott papir- valutánál fogva igazán fogatba nem vétethetett) rendszer illetve egyezménytől elállván, az 1865-ki francia latin conventió elveihez közeledett ; Németország pedig az oly fényes s aranyban is bő aratást nyújtott diadallal bevégzett francia háború után ²⁷⁾ 1871. deczember 4-én s az 1873-ban július 9-én alkotott (s azóta számos rendeletek által tovább fejtett) törvényekben, az aranyértékre való (fokozatos) áttérést határozta el, s mai napság az ugynevezett „tökélyetlen arany-valutával“ bíró államok sorában foglal helyet.

L) Az Osztrák - Magyar birodalmat végül illetőleg, ez köztudomásulag 1848 előtt a tiszta ezüstvalutával bírt ; 1848 óta mostanig a papirpénz értékű országok közt foglal helyet, 1857-iki (fentebb jelzett) szerződésében az ezüstvaluta principiális fentartásával a német vámegegyülethez csatlakozott ; 1867-ben pedig (részben magyar befolyás alatt s magyar szakféfiaknak az illető tanácskozmányokbani részvétele folytán) a francia érmeszövetség némely egyezményi pontjait fogadta el, ²⁸⁾ a nélkül azonban, hogy ezüstvalutai rendszerét feladta, vagy

²⁷⁾ Miután mind az 1867-ki hamburgi közgazdasági congressus, mind az 1868-ban Berlinben ülésezett kereskedelmi tanács : az aranyvaluta behozatala mellett nyilatkozott.

²⁸⁾ E pontra nézve részletesb tájékoztatásul a következőkre utalunk még. Az osztrák-magyar kormány, s névszerint a külügyi ministerium már 1867. elején diplomatikus tárgyalásokat kezdett meg Franciaországgal egy osztrák-francia érmeconventió megkötése érdekében ; s miután ugyanezen év június havában Poroszországgal (illetőleg a német államokkal) létrejött egyezmény alapján az 1857. óta fennállott német-osztrák szerződés megszűnt, Ausztria, melynek kormánya az időközben megalakult magyar kormány kiküldötteivel egy új pénzrendszer behozatalának némely főbb elvei iránt megegyezett, illetőleg a közös külügyministerium 1867. július 31-én Franciaországgal egy egyezményt kötött, melynek célja az volt, az 1865-iki latin érme-unio tagjai közé (némely fentartásokkal) az osztrák-magyar monarchiával belépni, s melyben egyebek között megállapított az, hogy az utóbbi birodalom : forintos pénzlábjának megtartásával (mely szerint egy osztr. ért. forint $2\frac{1}{2}$ frankkal egyenlő értékűnek tekintendő) 1870. június havától kezdve már csak

végleg megkötő elhatározásokra mindekkoráig magát utaltnak érezhette volna.²⁹⁾

M) A többi eddig még nem érintett országok közül jelenleg aranyvalutával még Persia, Brazília, Cuba meg az Argentini köztársaság; ezüstvalutával Szerbia, Mexicó, Uruguay, Haiti, Domingo, Keletindia, China, Siam, Japán,

aranyérmeket veretend; jelesen 25 frankot érő 10 frtos darabokban, továbbá ezüst courant pénzeket nem fog forgalomba hozni, stb. — Köztudomásulag ez egyezménynek folyományaként alkottattak azután Ausztriában s különösen hazánkban is az 1867-iki XVI-dik, az 1868-iki VII-dik és az ennek bővítésére, illetőleg módosítására szolgáló 1869-iki XII-dik törvényczikkek, melyek az aranyvalutára való átmenetelt előkészítő egy-némely intézkedést tartalmaznak, 10 frank értékű 4 forintos és 20 frank értékű 8 forintos arany pénz-darabok veretését határozzák el, a nélkül azonban, hogy ez ntöbbiaknak az aranyérték tényleges behozatala előtt törvényszerű courant-péNZ jellege tulajdonittatnék. — Az utóbb lefolyt években a papirvalutáról való visszatérés a fémvalutára (mely az itt szóban levő egyezményeknél kilátásba vala véve) nem történhetvén meg, sőt időközben mind Franciaország, mind a szomszédos Német birodalom politikai és érmeügyi viszonyai is nagyobb változásokon menvén át, az Osztrák-Magyar birodalom pénzrendszerének végleges megállapítása mindekkoráig foganatba nem vétethetett. — Az ez utóbbi irányban kifejtett eszmemozgalomról s publicisticus téren folytatott törekvésekről, egy má; cikkünkben fogunk szólni; s itt még csak a fenn érintett érmeügyi tárgyalásokra nézve, melyekben Magyarország küldöttjei (Korizmics, Weninger, Wodjaner Albert, meg a jelen sorok írója) vettek részt, utalunk a báró Hock értekezleti elnök által hivatalosan közzétett: Verhandlungen über die Münzfrage (1867.) cz. munkára, meg Értekező cikksorozatára: „A pénzkérdés egy birodalmi szakbizottság előtt“ a „Pesti Napló“ 1867-iki aprilhavi számaiban, valamint Weningernek ugyanazon hónapban a „Magyarország“ cz. pol. lapban közzétett értekezésére.

²⁹⁾ Az utóbb lefolyt három-négy évi időköznek említést érdemlő mozzanatai ez ügyben voltak még: a) hogy az 1873-iki bécsi világkiállítás alkalmával Európa több államának küldöttei az 1867-iki párisi conferentiákhoz hasonló s jelesen egy világérme behozatala körüli javaslatokkal foglalkozó tanácskozmányt tartottak; b) hogy némely kereskedelmi kamara (névszerint a bécsi és a trieszti) az érmekérdést napirendre tűzvén, behatóbb tanácskozásokban a valutarendezés feladványával együtt törekedtek annak tisztázásához járulni; végre c) hogy a napi sajtó főleg 1875. vége óta tüzetesen fordult e tárgy megvitatásához, s már eddig is nem kis mértékben szolgáltatott a nagy közönséget is tájékoztató anyagot s közelebbi támaszpontokat.

Tunis és Abessinia; végül kettős valutával a francia érme-szövetséghez csatlakozott Görögország és Rumánia, azután még Törökország, Chile, Peru, Bolivia, a közép-amerikai Egyesült - Államok, Ecuador, Ujgranada, végre Egyiptom és Algier birnak.

Kitetszik az itt mondottakból, hogy míg egy évtizeddel ezelőtt, vagyis 1867-ben, a midőn a nagy nemzetközi érme-conferenciák tartattak Párisban, joggal constatálthatott az, hogy majdnem valamennyi jelentékenyebb államban bizonyos szilárd valuta, s erre alapított érmerendszer áll fenn, s vagy az arany, vagy az ezüst, vagy a kettős valuta uralkodó; most, azaz 1877 közepe táján majdnem mindenütt annyira bonyolódott, zavaros és ingadozó pénz-becsviszonyok léteznek, a mint az eddigelé soha nem tapasztaltatott; s hogy nem csekély feladat, sőt egyenesen a legnagyobb erőfeszítést, áldozatokat és igazi magasb államférfiai tapintatot és szakavatottságot föltételező czél mindnyájokra nézve az, e rendszertelenséget, mely már is annyi kárt, zavart és veszteségeket okozott, orvosolni; s egy lehetőleg szilárd, tartós basist feltalálni, melyre a reconstruált pénz- és valutatűgy sikerrel lenne alapítható.

Ez rövid foglalatban az érme-ügy jelen állása a világ különböző államaiban. — Lássuk már most: „miként nézi a tudomány és az elmélet e rendszereket, s kik azon nevezetesb írók, a kik az egyik és másik mellett sikra szállnak, és e nagy érdekű eszmemozgalomban kiválólag szerepelnek.“

V.

A nemesércpénzi rendszer körül már a 16. és 17-dik században találkozunk egynémelyikével azon nagy vitakérdéseknek, a melyek napjainkat izgalomba helyezik, s megoldatást követelnek. Igy egyebek között ³⁰⁾ az ismeretes merkantilista irányú olasz író Gróf Scaruffi: „Discorso sopra le monete“

³⁰⁾ Eltekintve a nagy csillagásztól Koperniktól, a ki már 1543-ban az égitestek mozgásáról kiadott értekezésében szintén egy világérmet nyilvánita kívánatosnak.

czimű s 1582-ben közzétett könyvében egy világérme behozatalát követeli, s a kettős valuta mellett emelvén szót, a két nemes fém értékarányát 1 : 12 szerint ajánlja a jelzett célra való tekintettel megállapíttatni. Néhány évtizeddel később, vagyis 1612-ben bocsátá közre egy spanyol lelkész: Juan Marquez, egy javaslatát, melyben a különböző államok arra hivatnak fel, hogy tekintettel a pénzekben uralkodó zavarokra és összhangzástalanságra, egy egyenlő érmerendszer létesítésére szövetkezzenek. — A 17-dik század második felében és a 18-diknak elején a nagy angol theoretikusok: Hobbes, William Petty, John Locke, Temple és Dudley North korszakot alkotóvá vált nemzetgazdasági értekezéseik jelentek meg, a melyekben egyebek közt a pénzkérdés is kiváló helyet foglalt el, s idevágó érdekes momentumot az képez, hogy a kettős valuta ellen nyilatkoznak, s általános fizetési érméül az ezüstöt ajánlják. — Egynémely helyes eszmét fejez ki ugyan ezen időtájban a különben hitelszédelgési üzelméről hírhedtté vált Jean Law; nemkülönben azon önálló gondolkozásu szakférfiu Franciaországban, a ki az antimerkantilistikus iránylat e korbéli képviselői sorában a francziák közt első helyen említendő, Boisguillebert, „Factum de la France, Dissertation sur la Richesse, és Commerce des Grains“ cz. könyveivel; végre az olasz Montanari érmepolitikai értekezéseiben.

Új lendületet vesz e kérdés tárgyalása a 18-ik század közepén egyfelől Angliában, a hol a nagy Hume Dávid bocsájtá 1748-ban először közre hiressé vált „Essay“-jeit,*) s lépett fel Harris József 1758-ban ma is még nagybecsű „On Money and Coin“ cz. praktikus irányu művével; másfelől azon országban, a melyről a nemzetgazdák azt szokták mondani, hogy mindig a legjobb pénzügyi munkákkal de a legrosszabb pénzügygyel birt, tudniillik Olaszországban, és pedig Neri, Pagnini s főleg a szellemdűs Galiani által, mely utóbbi 1750-ben megjelent: „Libri Cinque della Moneta“ cz. művében, valamint egy-két évtizeddel később közzétett: „Commercio dei Grani“ czimű dolgozatával a modern nemzetgazda.

*) Melyek különösen pénz- és pénzkamatról, meg a keresk. mérlegről szóló jeles értekezéseket is tartalmaztak.

ságtan egyik alapvetője lett, s még ma is credménynyel tanulmányozható.— Főfontosságú azonban az előttünk fekvő kérdésre nézve ez időből, mégis az angol nagy szakember James Stuart, Smith Ádám közvetlen előfutója, a ki „Principles of Political Economy“ cz. (1767-ben megjelent) terjedelmes munkájában (III-ik rész 1. sz. 5-ik feje.) először fejezte ki azon eszmét, a mely legújabbban főleg a szellemdús francia Wolovszky által tovább fejlesztve, oda céloz: hogy az arany- és ezüstár közti középárány vétessék alapjául az országos valutának, s a fizetések teljesítése a hitelezők által félig aranyban s félig ezüstben követeltethessék. — Érdekes időszak ez egyébiránt más tekintetekben is; így jelsül az által, hogy Adam Smith ekkor dolgozta ki és tevő közzé halhatatlan „Wealth of Nationsját“, melynek I-ső könyve 4-ik s köv. fejezetei a rendszeres pénz- és árelmélet első körvonalait alapították meg; a Physiocraták legkiválóbb képviselője Turgot először lépett ki az irodalmi térre; Anglia és Poroszország érmerendszeröknek első izbeni részletesb törvényhozási szabályozását vívék keresztül; Dupré de Saint-Maur 1762-ben: „Sur la Valeur des Monnaies“ cz. értekezését adta ki; Justi a német kameralista 1760-ban a pénzforgalom tanának némely újabb pontjait fejté ki; Hegewisch egy általános, Európa valamennyi országaiban behozandó univászál-érme javaslatával lépett fel; s az alapos hamburgi szaktudós Büsch: „Münz-politik“ és „Die Lehre vom Geldumlauf“ (1779. 1780.) cz. nagyobb dolgozataival iparkodott (utalással a jelzett világpénz praktikus nehézségeire s esetileg csekélyebb hasznaira) az e körbe tartozó elveknek összefüggőbb rendszerét szolgáltatni; túl a tengeren pedig az Amerikai Unió két nagy státusférfia: Hamilton (remeknek elismert Report to the Congress 1791) és Jefferson (Letter to Hamilton 1792) azon messze horderejű enunciátiokat tevék,³¹⁾ melyek nyomán hazájukban a kettősvaluta-rendszer fogadtatott el és emelteték érvényre.

A 89-ki nagy francia forradalom catastrophális zivatarai közepette előállott papirpénzi bonyodalom, s különösen az ugy-

³¹⁾ L. Cernuschi: La monnaie bimétallique (Páris 1876.) 46. l. és Jones: Resumption and the double Standard (Washington, 1876.) 116—117. l.

nevezett assignata-gazdálkodás kiinduláspontja lett egy egész sereg pénzrendezési tervezetnek, melyek azonban természet-szerűleg eredménytelenek maradván, az ország higgadtabb gondolkodóit az érczvaluta valamely módon való helyreállításának visszautasíthatlan szükségéről győzték meg; s így jött³²⁾ 1803-ban létre (hosszas tanácskozások után) azon általunk már fentebb ismertetett új pénzrendszer, mely a bimetallismust valódi uralkodó elvvé emelte, s lényegében még ma is azon alapot képezi, mely körül a francia szakemberek és államférfiak nagy részének e kérdést illető okoskodásai és tervezetei forognak. De tudományi tekintetben is élénk időszak volt az, a melyről itt szó van. Ott találjuk jelesül két kiváló olasz theoretikusnak Cornianinak (Riflessioni sulla moneta 1803.) és Carlinak (Dissertazione sulla moneta 1803.) pénzelméleti dolgozatait; a francia Saint-Aubinnek és Mongének a pénztechnikai oldalaira vonatkozó érdekes fejtegetéseit; az angol Lord Liverpool még ma is autoritativ könyvének: „Coin of the Realm“ (1805) megjelenését, melyben határozottan az aranyvaluta mellett emel szót; a közgazdaságtan egyik nagymesterének Ricardo Davidnak első irodalmi kísérleteit, melyek a később oly döntő befolyásává vált „Currency principle“-féle tannak körvonalait tartalmazzák; Németországban az éleselmű Lotznak, Hufelandnak, Storchnak műveit, a melyek alapján azután a mint publicista is jó hírnévnek örvendő Murhard 1817-ben közzétett „Theorie des Geldes und der Münze“ című rendszeresebb dolgozatát állította elő; ott végül a két jeles francia buvárt Letronnet és idősb Garniert, a kik 1817-ben megjelent munkáikban a pénz- és éremtörténet egy-két kiváló érdekű szakaszába vezetnek be, s az e tárgyban későbbi tanulmányoknak alapvetői közt foglalnak helyet.

VI.

Ez volt a pénz- és érmetheoria állása századunk második és harmadik tizedének folyamában; a midőn a mind nagyobb

³²⁾ Nem említve Mirabeaunak s később Gaudin miniszternek kitűnő javaslatait, melyek az ezüstvalutára voltak alapítva. L. Chevalier: *Révue d. d. Mondes* 1876. Tom. XIV. pag. 564—567.

mérveket öltő európai és tengerentúli kereskedés, a roppant dimenziókban mozogni kezdő érték- és pénzforgalom, a nemes-érmék productiójában és consumtiójában, valamint a vám-, kereskedés- és bankügyi politikában beállott nagy változások stb. hatásai alatt egyfelől a kormányok és törvényhozó testületek, másrészt a tudományos kutatás a pénz- és valutaviszonyok tüzetesb figyelembevételére érezték magokat utaltaknak, s egy oly intensiv eszmemozgalom indult meg, a mely eddigelé páratlanul állott az egész újabb kor századai folyamában. — Nem hocsájtkozhatunk ez irányban részletekbe, s csak azt emeljük ki, hogy az 1830-ki, meg a közvetlenül reá következő években láttak napvilágot Angliában: Tooke, a nagy ár- és pénztörténész³³⁾, Macculloch az új angol iskola egyik kitünősége, Pennington, meg W. Nassan Senior classikus értekezéseik, utóbbié jelesül e czim alatt: „Three lectures on the coast of obtaining Money“, melyben a szellemes szakférfiu Ricardo vállain állva a nemes fémek világforgalma törvényeit deríti ki; nemkülönben Gallatinnek dolgozata „Considerations on the Currency“ stb., melyben a kettős valuta mellett nyilatkozik; — Németországban az alapos rendszerezőnek Raunak „politikai gazdaságtan“ cz. kézikönyve, tüzetes utalásokkal a pénz- és érmekérdésekre; az ismeretes müncheni szaktanárnak Hermannnak „Staatswirthschaftliche Untersuchungen“ cz. könyve s több rendbeli értekezései, melyek egy részében a nemes fém pénz kérdésére is kiterjeszkedik s egyebek közt az ezüstvaluta mellett tör lándzsát; a jeles badeni államférfiunak Nebeniუსnak „Über den öffentlichen Credit“ cz. terjedelmes dolgozata, mely a pénz- és tőkeforgalom törvényeinek élelemű kiderítését is nyújtja; azután az (akkorbeli) legkiválóbb német specialistának Hoffmannak 1828-tól 1838-ig közzétett: „Aufsätze über Münzwesen“, „Lehre vom Gelde“ és „Zeichen der Zeit im Münzwesen“ című nagybecsű művei, melyekben a messzelátó szakember már ez időben Németországra nézve az aranyvaluta behozatala mellett nyilatkozik, s több gyakorlati eszmét, mely napjainkban a német ügyintéző hatalmak

³³⁾ „History of Prices“ cz. remek dolgozatával, mely Newmarchhal együtt fejeztetvén be általa, főleg utolsó két részében (V. és VI. kötet) az idevágó kérdésekkel is behatóbban foglalkozik.

által érvényesítették, pendit meg; végül ismét Angliában: Jacobnak a nemes fémek története és termelési megforgalmi viszonyai legkiválóbb ismerőjének: „On the production and consumption of precious metals“ czimű (1830-ban megjelent) és Humboldt Sándor sokszor hivatolt „Essai sur la Nouvelle Espagne“ és „Ueber die Schwankungen der Goldproduction“ (1838) maig is elsőrendű forrásmunkát képező dolgozataik. Nem említve azon szorosban historiai jellegű nagyobb szakműveket, melyeket péld. a német nagy hellenista Böckh: „Der Staatshaushalt der Athener“, továbbá: Wachsmuth: „Hellenische Alterthumskunde“, és a francia Dureau de la Malle „Économie politique des Romains“ czim alatt szintén ez időszakban tettek közzé, s melyekkel a kérdés egy némelymás, de nemkevesebb fontos oldala világosított meg.

Az ily nagy stilben megindult s egy rövid évtized után már fényes eredményekkel dicsekedhető irodalmi munkásság egészen méltó folytatását lelte a negyvenes években. A mind égetőbbé váló kérdés mind több és kitünőbb szakembert vont e feladványok körébe.^{33a)} Első sorban találjuk itt Franciaországban a szellemdús Léon Fauchert, a ki 1843-ban közölt művében „Recherches sur l'or et l'argent“ egyebek közt az aranyvaluta kizárólagossága ellen (utalással arra: hogy igen kívánatos, miszerint különböző országok különböző fémbeli pénzbecsel birjának) nyilatkozik s a valuta-ügybeni felületes kormányintézkedésekről azt jegyzi meg, hogy a legveszélyesb forradalomba dönthetnek, stb.; továbbá Coquelint, a ki 1844-ben kiadott egy jeles értekezésében az egyszerű valutára való áttérést követeli; Németországban a ma is hírnévnek örvendő müncheni (előbb göttingai) tanárt Helfferichet, a ki 1842-ben közrebocsájtott „Ueber die periodischen Schwankungen im Werthe der Edelmetalle“ cz. könyvével az érme-árváltozások történetének valódi philosophiáját adja; Angliában az ismeretes pénz- és banktheoretikusokat Fullartont (Regulation of Currency 1844) és Wilsont, kik Tooke-

^{33a)} Nem szólunk itt John Grayról, a ki „Lectures on the Nature and Use of Money“ cz. művében (úgy mint Ricardo három tizeddel előbb) azon kérdést kezdé taglalgatni, hogy hogyan lenne a nemesércz-pénz végkép mellőzhető.

Newmarchhal az u. n. banking-principle (vagy szabap hitelevi és bankalapítási) iskola karvezérei, s kikkel ez időben csak Torrens ezredes, meg a később Peel által Lord Overstone névvel főuri rangra emelt Samuel Lloyd (akadémiánk nem rég elhunyt egyik külföldi tiszteleti tagja, s kitünősége) mertek sikra szállani a Ricardo-féle currencypinciple-rendszer védelméül.

Ez évtizedben lépett végül először fel Frankhonnak még ma is élő s pénz- és érmekérdésekben is mérvadó tekintélyül elismert hirneves szakférfia, tanára, és államtanácsosa Michel Chevalier, előbb (jelesül 1846-ban) „Des mines d'argent et d'or du Nouveau-Monde“ cz. tanulmányával, 1849. és 50-ben pedig 1842. óta megindított „Cours d'Économie Politique“ czimű terjedelmes művének harmadik kötetével, mely „De la Monnaie“ külön czim alatt is közzététetvén, az összes pénz-, érme, valuta s fémproductiói tannak valódi rendszeres kézi könyvét képezi, a tudomány akkori színvonaláról szemlélve elméletet és gyakorlatot egyaránt felkarol, s a mi a megoldásokat illeti, elméletileg az egyszerű valutát tartja egyedül helyesnek, tekintettel azonban Franciaország speciális viszonyaira (akkor még), a kettős-pénzbecs rendszerének fenntartása mellett nyilatkozik,³⁴⁾ de csak azon feltétel alatt, hogy a két nemesfém értékviszonya ne legyen fix és változatlanul megállapított, hanem időszakonkénti tarifirozás által szabályozott.

A századunknak épen közepén feltalált gazdag bőségű amerikai arany-telepek kiaknázása, kapcsolatban az egész polgárosult világot mélyjeiben megingatott 1848—1850-ki politikai eseményekkel, a pénz- és hitelgazdasági rendszer egészen új alapokra való helyezkedésével, a kereskedés és közlekedés útjainak és mérveinek teljes átalakulásával, s az ár- és értékviszonyok felforgatásával: a nemes érczek és a pénzrendszer iránti kérdést ismét a felszínre veték az ötvenes évek folyamában. Legkiválóbb érdekűek ez időből a Nemet-Alföldön megindított legislatorius mozgalmak; az Angliában napi-

³⁴⁾ A következő szakaszokban Chevalierről tüzetesen kellvén szólanunk, ennyit e helyen megéri uteni elégségesnek látszik.

rendre került nyomozások a nemes érczek termelési és forgalmi statisztikáját illetőleg névszerint Dansonnak, Johnsonnak, Scheerne, Peternek, Birkmeyernek stb. dolgozatai; az Oroszországban közzétett nagyterjedelmű statisztikai munka Terrassenko-Otreschkovtól: „De l'or et de l'argent“ (1858); Németországban a ma is európai tekintélynek örvendő Soetbernek első fémtörténeti dolgozatai; mindenekfelett pedig azon ugyan praktikus irányú, de elsőrangú theoretikusoktól vivott tudományos tusa Franciaországban, mely 1851-ben kezdődvén, az arany- és ezüst-valutákat meg a mono- és bimetalistákat már ez évtized folyamában is két nagy irodalmi táborra oszolva állítja szemünk elé, s egyikét képezi a legérdekesebb mozzanatoknak, melyeket a tudományos eszmeharcok terén majdnem az egész újabbkori történelemben találunk. Ez eszmeharc neves szereplői (a kiknek tusájára teljes joggal rá illik Luthernek és Hegelnek ismeretes mondata „Es ist ein Aufeinanderplatzen der Geister“): a már említett Léon Faucher, a ki 1852-ben egy a morál-politikai Academia elé terjesztett emlékiratban az arany-depreciationnak sokaktól vitatott bekövetkezését tagadja, s az egyes valutát tartja helyesebbnek; továbbá Coquelin, a ki 1844-ben vallott nézetétől eltérve, 1851-ben a „Journal des Économistes“-ben közzétett értekezésében a bimetalisták iskolájához szegődik; Courcelle-Seneuil, valamint Cochut, a kik (1854. ugyanazon folyóiratban) az ezüst pénzbecs mellett nyilatkoznak, s a francia érme-politikát ezen elvre ajánlják helyezettetni; Molinari, a ki (szint azon évben) a „Journal des Économistes“-ben tárgyalja behatón a kérdést, s azon conclusióra jut, hogy az arany igen valószínűleg lassankint depreciiálódni fog, s hogy azért a francia érme-rendszert arra alapítani nem tanácsos; Esquiron de Parieu (a francia államtanács alelnöke III-dik Napoleon uralkodása alatt, s Akademiánk külf. t. tagja), a ki 1857 óta a „Journal des Économistes“, a „Revue Contemporaine“ és „Revue Française“ stb. című folyóiratokban szakadatlan sorban közzétett s részben igen becses értékezeiseiben mint az arany-valuta legbuzgóbb apostola tette magát ismeretessé, s egyike azon szélesb látkörű francia szakférfiaknak, kik a külföld közgazdasági s érmeviszonyaira is gondos figyelmet fordí-

tanak, s egyebek között a napjainkban oly sokaktól ápolt európai érmeszövetkezési eszmének legmelegebb szószólói is; végre Chevalier, a ki ez időszakban közrebocsájtott több értekezésében még az arany-depreciáció elvének híve, és azért az ezüstöt ajánlja érmerendszeri alapul; utalva egyszersmind arra, hogy a kettős-valutának fentartása Frankhonra nézve súlyos anyagi károsodással járna. A legfiatalabb, de éles látású szakférfi, ki ez időtájt szintén részt kezdett venni az e kérdés körüli debatteokban: Emil Levasseur, a ki 1858-ban kiadott „La question de l'or et les mines de Californie, leur avenir, et les réformes qu'elles provoquent“ cz. könyvével beható statisztikai kutatásokra alapított érvelésben azon eredményre jut, hogy az ezüst demonetisálandó (azaz törvényszerű fizetési eszközi tulajdonságából kivetkeztetendő) s leghelyesebb rendszer az, a mely az arany-básisra monometallikns értelemben fektettetik.

A mihez kiegészítésül még az csatolandó, hogy az elmélet emberei között vívott e küzdelem mellett s vele egészen párvonalosan Frankhonban ugyanez időben a kormány és a szaktestületek kebelében is folytak e tárgyalások; csakhogy az utóbbiaknak eredménye se volt más, mint amazoké, tudniillik, hogy egyelőre minden a régiiben maradt, és a lassu számitásu, de közgazdasági dolgokban messze pillantó császár ez idő szerint még valami határozó lépésre érmepolitikája tekintetében magát elszánni nem akarta.

Az ötvenes évek folyamában az itt szóban lévő kérdésekre nézve figyelemre méltóbb irodalmi mozzanatokat képeznek még a nemzetgazdaságtan érdemdús veteránjának Raunak kézikönyvében, valamint a kitünő újabbkori angol systematikusknak Stuart Millnek „Principles of Pol. Economy“ cz. munkájában e tárgyra vonatkozó szakaszok; továbbá az éleseszü Oppenheim: „Die Natur de Geldes“ czimü munkájának (1855-ben), mely a currency-principle-rendszer alapján állva kettős-valutát ajánl, (s egyebek közt jeles hazai szakemberünkre gróf Desewffy Emilre, a ki ugyan ez időtájban tette közzé az osztrák függő pénzügyi kérdésekről írott munkáját, félre nem ismerhető hatással volt) megjelenése; továbbá Roscher Vilmos terjedelmes nemzetgazd. kézi-

könyve első kötetének, mely egyebek közt több idevágó feladvány remek elemzését is adja, közrebocsájtása; végül Schüblernek „Metall und Papier“ meg a „Deutsche Vierteljahrschrift“ és a „Tübingi Zeitschrift für die Staatswissenschaft“ cz. folyóiratokban megjelent egynémely szakértekezések képezik.

VII.

A hatvanas évek elején lehetőleg még belterjesbé vált az eszmemozgalom, s a különböző táborok közti tusa Frankhonban, sőt hullámcsapásai már a szomszéd államok irodalmi köreit is érinték. A vita egyideig az előbbeni évtized irányatai medrében folyt, s míg például Léon (1860-ban kiadott értekezésében), továbbá hazánkfia Horn Ede (Journal des Économistes 1860.) és mások: az arany-demonetisatio és az ezüstnek legaltenderül való elfogadása mellett harcolnak, addig Lanjuinaist, a kiváló dijoni jogtanárt Serrignyt, továbbá Parieut meg Levasseurt (újabb értekezésekben) az arany szószólóinak élén látjuk; s eredményként csak az constatálható, hogy a theoretikusok nagyobb része már az országban fennálló bimetallismus rendszere ellen nyilatkozik, s a kettős-valuta rendszere kizárólag a praktikusok, s főleg a hatalmas „Banque de la France“ kormányzóiban és vezérembereiben talált védelmezőkre.

Ekkor következett be azon időszak, hol Napoleon császár egyrészt a folyton ingadozó vélemények és pénzpiacz-viszonyok némi consolidatioja, másfelől az 1857 óta fennálló német-osztrák érme-szövetség ellensúlyozására, s mindenekfelett azon célra, hogy az érvényben levő kettős valuta-rendszer inconvenientiáit a rendszernek egy szélesb területre való kiterjesztése által enyhítse: az általunk fentérintett 1865-ki latin érmeszövetséget alkotá meg; s vele mind az irodalom, mind az ügy általános európai fejlődésének is egy sok tekintetben új s messzeható lendületet adott. Alig ugyanis, hogy az új szövetség technikai szervezkedése befejezteték, vagyis az 1867-diki párisi világkiállítás alkalmával, azon irányban látjuk a kérdést egy újabb (bár a 65-iki egyezmény végső intentióinak megfelelő) stádiumba

átlépni, hogy egyfelől egy a nevezett évben megtartott francia en quête³⁵⁾, s még inkább a kiállítás ideje alatt ülésezett (s a különböző államok elsőrangú szakférfaiból, mint hivatalos küldöttekből álló) európai értekezlet oda nyilatkozik, hogy kívánatos lenne, miszerint a polgárosodott országok valamennyien, egy, s pedig aranyból vert világérmét hoznának be, ezen international arany-érme azonban csak oly államok közt állapíthatnák meg törvényileg, melyek egyszerü (nem kettős) pénzbecsűvel bírnak, s hogy mind Franciaország, mind Belgium esetileg készek leendnek arra, hogy kettős- valutájokról a monometallismusra egészen átmenjenek. Hasonló értelemben nyilatkoztak 1868-ban a francia kereskedelmi kamarák is, valamint a tresoriers payeurs généraux, és az országos kereskedelmi tanács (Conseil du Commerce supérieur) is, mely áramlat Parieunek (az aranypénzbecs ismeretes előharczosának) azon jellegzetes észrevételében találta kifejezését, hogy amaz új világérmében a suprématie du type français-ely lesz megtestesülve.

Ámde daczára mindezeknek, a kettős-valuta rendszerét még az egyesült theoria és praxis se tudta megdönteni; sőt egészen egyidejűleg az im mondottakkal, mindkét irányban oly új factorokat látunk a küzdfövényre lépni, melyek a monometallistikai iránylatot fejlődésében egyenesen megakasztották, és a bimetalлизмnak már-már lehajlott lobogóit ismét fölegyenesíték, sőt mondhatni diadalra juttatták. E factorok egyike a már érintett „Banque de la France“, melynek vezérigazgatói, s névszerint a nagytekintélyű Rouland, nemkülönben b. Rothschild Alfons stb. határozottan a kettős pénzbecs fentartása mellett kezdettek működni, s az ezüst-demonetisációt valódi értékrombolásnak declarálták; másfelől a legújabban elhunyt európai hírü államgazda, statistikus és publicista Wolovszky Lajos fellépése, s a bimetalлизм érdekében megindított s mondhatnók kábitó hatásu irodalmi, journalisztikai, akadémiái és praktikus iránybani agitációja. — Nem lehet itt célunk egy egyes szakférfunak nézeteit részletesen tárgyalni, s azért e (különben

³⁵⁾ Melynek kiváló becsü tárgyalásai egy nagyobb munkában állami költségen közzétették.

nagy tehetségű s szellemes) írónak is csak egy-két főbb tételére utalunk. Azt mondja jelesül (1867-ben a *Journal des Économistes*-ben megjelent értekezésében, 1868-ban kiadott „*Quelques notes sur la question monétaire*“ cz. művében, és 1870-ben megjelent nagyobb könyvében: „*L'or et l'argent*“, s egyéb dolgozataiban) Wolovszky: a) A mind nagyobb mennyiségű nemes érczet szükségű világkereskedés az aranyra épen úgy szorú, mint az ezüstre. b) Mindkettőnek alapulvétele a pénzbecsben értékőknek más jószágok iránt való ingadozását könnyebben elviselhetővé teszi; s a nemes érczet árviszonyának hullámzásait jóval szűkebb korlátok közé szoritja. c) A kettős valuta mellett a bankjegyek fundatiója mindkét fémbe eszközölhető, a mi a pénzpiacz esetleg felmerülő rázkódásaiban igen nagybecsű momentum. A mihez csatolandó az, hogy Wolovszky az általa „alternatív“ valutának is nevezett rendszer hatásait úgy képzei, mint egy *compensationális pendulum*-ét (valami gép-műben)³⁶⁾; a mennyiben egyidejű felhasználhatása által mindkét nemes érczetnek (szerinte) ugyanezen fémek áringadozásai és így a javak értékmérője is kiegyenlítettnek (compensáltatnak)³⁷⁾; s eléretik az, hogy az arany és ezüst el- és visszafolyása igen csekély körre lesz szoritva, s a fémérték piaczi relatiójának a törvényben meghatározott ártól való eltérései mindenkor csak minimálisok leendnek, s így a forgalmi érdekek semmi hátrányt sem szenvednének. Minck folytán legczélszerűbbnek sőt kikerülhetlennel látszik W. szerint az, hogy a kettős-pénzbecs általánosán a polgárosult világ valamennyi államai által fogadtassék el.

Wolovszky e határozott fellépése, támogatva a pénzvilág fentjelzett tekintélyeinek hason irányban való működése által, arra vezetett, hogy 1870 elején a francia senatus, valamint egy

³⁶⁾ Vagy midőn Stanley Jevons még találóbb megjegyzése szerint, két vízmedence, mely egymástól függetlenül apad vagy árad, összeköttetésbe hozatnak, a végre, hogy folytonosan egyenlő színvonalúak ká váljanak.

³⁷⁾ Jelesül annyiban is, hogy ha valamelyik nemes fém productiója növekedik, s vele kereskedési értéke alábbszáll (míg az országos törvény magasra becsüli): az adósok ezen pénzben fizetendnek; a mi által nagyobb kereset idéztetik elő, a mely ama nemes fém további értékcsökkenését feltartóztatandja. L. még Eras: *Vier Zeitfragen* (1870.) 45. sk. 1.

ugyan ez időtájt tartott újabb enqûte már ismét a double étalon (kettősvaluta) mellett nyilatkozott, s daczára annak, hogy az aranypénzbecs többször említett szószólói: Parien, Levasseur, sőt az időközben (tekintettel a változott viszonyokra) nézeteit megváltoztatott M. Chevalier is, meg a szellemdús Bonnet, az „Étude sur la Monnaie“ című jeles munkának, (melyben egyebek közt a nemes érczek szaporodásának közgazdasági hatásai és egy világérme behozatalának föltételei elemeztek) szerzője, s több más hírneves író (például a Journal des Débats ismeretes fömnnkatársa Leroy-Beaulien az általa kiadott „Économiste Français“ hasábjain, Mannequin, a kitűnő statistikns Juglar, stb.) az arany bázisu monometallismus zászlaját fenn lobogtatták: a kettősvalutarendszer fenntartásának iránylata mind szélesb körökben terjedt el, és emelkedett érvényre.

Ezen avatott előharczosaival a frankhoni monometallistikus felfogásnak szállt ismét szembe a legújabbban gyorsan hírnevet szerzett (olasz származásu, francia bankár) Henri Cernuschi, a ki 1865-ben közzétett „Mécanique de l'Échange,“ 1870-ben megjelent „L'or et l'argent,“ s az 1876-ki év folyamában kiadott „Pacification Monétaire,“ — „La Monnaie bimétallique,“ „Nomisma, or legal tender (1877) és „M. Chevalier et le Bimetalisme“, nemkülönb a Siécle-ben írt számos cikkeivel, formális hadjáratot indított meg a monometallisták ellen, s helyenként ugyan szellemdús e'lemzéssel és kritikával de egészben félszeg s a tudomány legsarkalatosb tételeit ignoráló módon, sőt vakszenvedélyességgel ront az egyféle pénzbecs rendszerének, s törekszik a maga felfogásának érvényt szerezni.^{38—39)}

³⁸⁾ Cernuschi nézetkörének sarktételei közé tartoznak a következők:

- a) A pénz magában steril valami; s a közgazd. tudomány téved, midőn azt állítja, hogy a nemes érczek értékarányát államilag fixirozni nem lehet; mert ha az érczek értékét meglehet törvényileg állapítani, miért ne lehetne két nemes fémnek egymáshozti értékviszonyát is meghatározni törvényben.
- b) Arany és ezüst nem magokban véve bírnak értékkel mint árúk, hanem a törvénytől nyerik azt, azaz az érczek becsét a pénzzé veretés adja meg.
- c) Erős akarattal állami intézkedések útján lehet uralkodni a nemes fémek

VIII.

Forduljunk ezek után a többi népekhez, s lássuk miként fejlődött ezeknél a szóban levő kérdés körüli eszmemozgalom. — Első vonalban találjuk itt a németeket, mint a kik közvetlen forgalmi érdek tekinteteiből, de meg a tudomány terén tett s kétségtelenül nagyak nevezhető haladásuk folytán is érezték magokat különösen ezen feladványok felé vonzatva. — Mellözve itt a hatvanas években helyt foglalt intézkedéseket praktikus irányban, meg azt, hogy Németországban 1860-tól egészen 1867-ig az ezüstpénzbecs tartatott theoretikusok úgy mint gyakorlati szakferfiak által helyesebbnek⁴⁰⁾, csak irodalmuk köréből akarunk egynémely érdekesebb mozzanatot kiemelni. Így jelesül azt, hogy egyidejűleg az 1867-ki párisi érmeconferentiákkal, meg az 1868-ban Berlinben megtartott német kereskedők gyűlésében túlsúlyra emelkedett aranyvalutai irányzattal, a theoretikus téren is egyre kezdettek szaporodni a hangok, melyek tekintettel a latin érmeszövetség törekvéseire, meg az

ken, s egyebek közt az 1803 óta fennállott francia kettősvaluta-szabvány 60 éven át biztosította a nemes érczek értéke tekintetében a lehető legcsekélyebb oscillatiót. *d)* A két fém productiójában való ingadozások egymást igen jól compensálják, jelesül akkor, ha mindkettőnek legaltendeként való jellege el van ismerve. *e)* De nem is áll jogában az államnak (ha csak súlyos magánjogi sértéseket nem akar elkövetni) oly érmet, melyet valamikor törv. fizetési eszközként szentesített, e tulajdonságától megfosztani. *f)* E demonetisatio az emberiség vagyonának egy jó részét megsemmisítéssel fenyegeti. *g)* Hogy e csapás elhárítható, okvetlenül szükséges, hogy egy nemzetközi érmeconferencia mielőbb hivattassék össze, s tanácskozzék a felett, hogy a kettősvalutának internationalis egyezményre alapított általános elfogadása minő módozatok mellett lenne a lehető legrövidebb idő alatt keresztülvihető.

³⁹⁾ Nem érdektelen mozzanat még a francia érmeügyi legújabb vttákban az ismeretes müegyetemi tanár és kitünő író Joseph Garnier által kifejtett azon terv, hogy a két fém közt való értékarány-megállapításnak mellözésével, a különben fizetési eszközként megmaradó nemes érczek pusztán piaczi forgalmi értékök szerint forogjanak; a fennálló érmerendszernek alapul szolgáló számítási valuta helyébe az egyszerű súlyvaluta tétessék, stb.

⁴⁰⁾ A hírneves pénztheoretikus Wagner Adolf is 1860 körül még ily nézetten volt.

aranyérték stabilitásának némi megszilárdulására, a német államoknak az ezüstvalutától való eltérést javasolták.⁴¹⁾ Az ez iskolához tartozó írók közt találjuk (már 1856 óta) a jeles theoretikust Sch äffle tanárt s későbbi osztrák kereskedelmi ministert (a „Tübinger Zeitschrift für Staatswissenschaft“ 1856. és 1857-ki foly. közzétett értékczéscivel); Augspurgot, a praktikus irányu kereskedőt: „Zur deutschen Münzfrage“ (1868), „Gold- und Silberwährung“ (1869), „Wahl des Münzsystems“ (1869) czimü röpirataival; a többrendbeli pálya-dolgozatok szerzőjét Weibezahnt, a ki „Der Goldgulden,“ — „Kritische Umschau auf dem Gebiete der Münzreform,“ — „Deutschlands Uebergang zur Goldwährung“ (1868—1871-ig), — „Mark oder Goldgulden“ stb. czimü dolgozataival az aranypénz-becsre való átmenetel technikai részleteit is kifejté; Grotet, a műszaki irányban is kiváló tudóst; a későbbi birodalmi kancelláriában oly befolyásos állásra jutott Delbrück és Michaelis nyilatkozatait; a hírneves banktheoretikust Wagnert, a Bluntschli-féle Staatswörterbuch idevágó cikkeinek szerzőjét; s kit mindenek előtt kell vala említenünk Dr. Soetbeer Adolphot,⁴²⁾ a jelenleg élő érme- s pénztheoretikusok s statisztikusok egyik legkiválóbbikát, a ki részint a bremai és hamburgi (újabban német) Handelsblattban, részint a Tübingai államtudományi folyóiratban, a Bécsben megjelenő „Neue freie Presse“-ben, részint önálló értekezések és emlékiratokban, mint az aranyvaluta és a monometallismusnak elsőrangú s alapos tudományü előharczosa szerepel, s a kinek nem csekély része van abban, hogy a német birodalmi törvényhozás a fentebb megérintett 1871. és 1873-ki törvényekkel az arany-pénzbecsnck elfogadását kimondta, s az utóbbi években azt következetesen keresztül is vinni megkezdette. — Ezen túlnyomólag gyakorlati irányu eszmemozgalommal egészen párvonalas s egyidejü fejlődésben látjuk az utóbbi években a németek tudománys

⁴¹⁾ Az ezüstvalutához hajlanak egyebek közt a kitünő statisztikus Kolb, meg az eleven tollu s protectionista irányu Mohl Móricz, utóbbi 1871-ben közzétett tartalmas könyvével: „Zur Münzfrage.“

⁴²⁾ V. ö. egyebek közt: „Die Goldfrage“ cz. jeles értekezés a Tüb. Zeitschrift 1862-ki folyamában; Beiträge zur Gold- und Bankfrage (1865), Denkschrift zur deutschen Münzeinigung (1869) cz. dolgozatait.

irodalmának e kérdésekre vonatkozó termékeit; melyek közt egynémelyiket classikus becsünek mondhatni. Így jelesül Roschernek „Betrachtungen über die Währungsfrage der deutschen Münzreform“ című s 1872-ben közzétett s a fennforgó nagy vitakérdésekben némely fensőbb egyeztető szempontokat jelző értekezését;⁴³⁾ az ismeretes német birodalmi képviselőnek Bambergernak az aranyvaluta és a monometallismus rendszerét szemben Wolowszky iskolájával diadalmasan védelmező (de praktikus tekintetben is nagybecsű s a váltófolyam, meg az internacionális érmerendszer kérdésére is új világosságot derítő) „Reichsgold“ című művét; Laspeyresnek, s Wirth Miksának többrendbeli értekezéseit (melyekről alább még lesz szó)⁴⁴⁾, Goldschmidtnek a német kereskedelmi jogtudósok legkiválóbbikának „Handelsrecht“-jét, mely ezen kérdésekre is kiterjeszkedik; Hartmannak „Ueber die rechtliche Natur des Geldes“ (1868) című becses monographiáját; Endemannak egynémely értekezéseit; Cohnstädtnek dolgozatait; az Angliában tartózkodó s a bimetalikus rendszer határozott képviselői és Chevalier tanai legilletékesebb ellenzői egyikének Ernst Seydneknak a bécsi „Alte Presse“-ben meg önállóan is közrebocsájtott értekezéseit az ezüstdemonetisatio kérdése meg a pénzbecs- s fémpéNZ elméletére nézve;⁴⁵⁾ Steinnek az ismeretes bécsi tanárnak köz-

⁴³⁾ Nem érdeknélküli a nagy szaktudós e részbeli nézeteit illetőleg különösen megérinteni azt, hogy R. Németországra nézve (annak újabb viszonyai s fejlődése alapján) ez a r a n y · p é n z b e c s t legmegfelelőbbnek tartja, általános theoretikai irányban azonban, bár határozott monometalista, igen helyesen figyelmeztet arra, hogy óvakodni kell praktikus közgazdaságpolitikai kérdésekben a túlzott abstractió és doktrinarismnstól; hogy az emberiségre mint „egészre“ nézve nagy szerencsétlenségnek tartandó, ha az ezüst általános demonetisatioja által a világon (mint egy sok országból álló nagy közgazd. területen) fennálló kettősvaluta-rendszer végleg mellőztetnék; s hogy oly népek, a melyeknél a bimetalismus rendszere van érvényben, azon nem örvendetes megtiszteltetésben részesülnek, hogy az emberiségnek mint egésznek önköltségükön szolgálatot tegyenek stb.

⁴⁴⁾ H. Contzen tanárnak: „Das Gold“ (7871) és Jäger „Das Geld“ cz. könyvei is az arany-pénzbecs eszméjére alapítvák.

⁴⁵⁾ I. ennek még következő dolgozatait: The depreciation of labour and property which would follow the demonetisation of Silver (1869),

igazgatástani kézikönyve illető szakaszaiban adott mélyen menő s élesen distingualó elemzéseit,⁴⁶⁾ Dühning tanárnak az *Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart* cz. folyóirat 1869-ki folyamában közlött czikkeit; s mindenekfelett Kniesnek, a tekintélyes heidelbergi szaktanárnak „Geld und Credit“ és „Weltgeld und Weltmünze“ (1873—1874) cz. alatt kiadott nagybecsü dolgozatait, melyekben a nemzetgazdaság és jogtudomány közt szerencsésen közvetítő, s a jelen feladványt is e kettős szempontból méltató élcselemü tudós egyebek közt országos pénz és jogi értelemben vett valuta pénz, illetve számolási és fizetési célra szolgáló pénz közt különböztetni kezd, az internacionál érme- és valutamegállapítás némely irányelvét és módozatát jelöli ki, s ez uton több idevágó kérdés helyesb megoldásának egyengeti ntjait; egyebekben pedig az arany-pénzbecs és a monometallismus elvének hive.⁴⁷⁾

Az eddig mondottakhoz csatolhatni itt még azt, hogy a Franciaországban 1867-ben Parieu, báró Hock s mások által megindított azon eszmemozgalom, mely egy általános vagy világérmé létesítésére irányul, az imént említett Kniesféle szellemdús dolgozaton kívül, az utóbb lefolyt években főleg a kosmopolit németeknél talált kiváló képviselőkre, a minck irodalmi kifejezését egyebek közt a bajor pénzverési igazgatónak Xellernek „Die Frage der internationalen Münzeinigung“ (1869) cz. könyve, Nothombnak a *Preussische Jahrbücher* 1869-ki folyamában közzétett fejtegetései, azután Gschwendernek ugyanazon évben kiadott: „Zur allgemeinen Münzenheit“, Hacknak a Tübingai folyóirat 1870-ki folyamában megjelent értekezése, valamint a bremai szakembernek Eggersnek javaslatai képezik;⁴⁸⁾ utóbbi különösen annyiban is figyelmet érdemelvén, hogy az 1873-ki bécsi világkiállítás alkalmával egy ilyféle érme-egyezményi célra összehívott s Rainer

The fall in the price of silver (1876) Münz-Währungs- und Bankfragen (1871) végül Bullion and foreigne exchanges, followed by a defense of double valuation (1868).

⁴⁶⁾ V. ö. Handbuch des Verwaltungslehre (1876-ki kiadás) 434—445. l. általános vonásokban.

⁴⁷⁾ Erről egy későbbi értekezésünkben tüzetesen lesz még szó.

⁴⁸⁾ V. ö. Ennek „Zur Münzreform“ czimü könyvét (1876).

főherczeg védnöksége mellett ülésezett gyülekezet Eggers ter-
vezetét beható tárgyalás alá vette, s oly (magától értetik, egy-
előre pusztán elméleti becsesel bíró) határozatokat hozott, melyek
ez utóbbinak lényegét magokban foglalják.

IX.

Mielőtt a többi népek eszmemozgalmának ismertetésére
áttérnénk, lehetlen pár szóval meg nem emlékeznünk azon
nagy és mélyen ható eseményről, mely az utóbbi két év
folyamában a pénz- és valutakérdés körüli minden egyéb tö-
rekvéseket és töprenkedéseket háttérbe szoritott, a megindult
mozgalmakat új irányba terelte, a polgárosult világ egész pénz-
és értékgorgalmára döntő befolyásává lett, és így természet-
szerűleg a tudomány és az irodalom köreit is mondhatnók
lázás izgalomba helyezé. Értjük az 1874-ik év második felében
kezdődött s 1876 közepe táján (legalább egyelőre) tetőpontjára
emelkedett ezüstdepreciációt.⁴⁹⁾

A két nemes ércz között közel kétszáz év óta⁵⁰⁾ szilárdul
fennállott értékviszony az utóbb lefolyt másfél év alatt jelesül
oly hullámzat illetve változáson ment keresztül, hogy az imént
jelzett arány 1875 vége felé már 1:16, az 1876-ki év elején
1:17, február hóban 1:17^{1/2}, júniusban 1:18^{1/2} és júliusban
vagyis a midőn 1 obon standard-ezüst piaczi ára Londonban
47 pencere esett le, holott szabály szerint 59—60-on állott.⁵¹⁾
már 19^{1/4} volt⁵²⁾ vagyis oly kedvezőtlen az ezüstre nézve, a mint
az századok óta nem tapasztaltaték.^{53—55)} — Mint valódi

⁴⁹⁾ V. ö. C o h n s t ä d t: Zur Silberfrage 49. s. k.

⁵⁰⁾ L. „A nemes érczek története“ cz. értekezésemet. 46. s. k. l.

⁵¹⁾ C o h n s t ä d t szerint: egy obon finom ezüst 1871-ben átlagosan
60^{1/2}, 1872-ben 60^{1/3}, 1873-ban 59^{1/3}, 1874-ben 58^{1/3} pence volt.

⁵²⁾ Julius 10-én volt a legalacsonyabb árfolyam, vagyis 43^{3/4}, a mi
egy 1:20 szerinti aránynak felel meg.

⁵³⁾ Értekező számításainak alapjául egy egyenesen Londonból a
Rotschild-háztól nyert adat-egybeállítást használt. L. egyébiránt még a
francia pénzügyministerium által megindított hivatalos Bulletin de statis-
tique et de législation comparée 124-ik lapját, továbbá J ä g e r: Das
Geld 18. l. és H a u p t: Gold oder Silberwährung. (1877.) 21. lap.

⁵⁴⁾ A most folyó évben eddigelé átlagosan 1:17^{1/2} szerinti arányt
vehetni fel.

üzletvilági földrengés vonult a fehér nemes-fémnek cz értékcsökkenése három világrészen, szerencsétlen egyidejűségben az európai államok nagyrészét pusztító 1873-ki krízis következtetésével át, seperte el egy-két nagy csapással évszázadokon át felhalmozott kincsek értékét, és ejtette aggodalmas gondolkodóba az államférfiakat és törvényhozókat, kiknek a csapás enyhítésére irt keresni első sorban hivatásuk. Meg is tétettek több államban a baj okainak épügy mint terjedelmének kinyomozása, valamint az az által okozott visszasságok s baleredmények továbbterjedése akadályozására egynémely intézkedések. Németország például beszüntette egy időre (aranypénzbecse tényleges behozatalának elősegítésére) nagy mérvben megindított ezüst-eladását; Franciaország latin-uniói szövetségeseivel érmeveretési értekezleteit hévvel vevé fel, hogy további magatartásuk felett tisztába jöjjenek; Anglia parlamentje egy elsőrangú szakemberekből egybealakított bizottságot küldött ki, mely a tárgy érdemére és a netán szükségeseknek mutatókó rendszabályokra vonatkozólag véleményes jelentést tenni hivatott fel; Németalföld, Spanyolország, a Skandináv államok tervezett érmepolitikai rendszabályaikat felfüggeszték; az Éjszakamer. Unióban a kettős-valuta pártolói még hangosabban kezdtek zajongni; Oroszországban, de főleg Austriában és Magyarországon nem egy szózat hangzott fel arra nézve, hogy ragadja meg a birodalom a kínálkozó alkalmat, s állítsa vissza a mesés olcsóságúvá vált ezüst alapján az érczvalutarendszert; a tudomány és irodalom sok jelese pedig, a ki eddigelé az egyszerű pénzbecs zászlaja alatt küzdött, megrémülve a nem-sejtett sőt egyenesen lehetlennek tartott fém-depreciáció által előidézett roppant értékrombolásokon, a bimetallisták táborához szegődött; úgy hogy joggal mondhatni, miszerint a látszólag kis jelentőségű, de hatásaiban óriásivá vált esemény az egész cultur-világot mozgásba hozta,

⁵⁶⁾ S így úgy látszik, mintha már tetteleg bekövetkezett volna azon idő, a melyről a nagy szakférfiak Dupont és Humboldt azt mondák: „Elővond a kor, egy századdal előbb vagy utóbb, a midőn az ezüstproductionnak más határa nem lesz, mint az, mely értékének folytonos csökkenése által annak elébe fog tüzetni.“

s nem csak a börzét, az tizletembereket és a fém-arbitrageur-
röket, hanem a theoria legideálisb magaslatain tartózkodó tudó-
sokat is felriasztá s egy új nagy szellemharczra hívta fel.

Nem állhat e helyen feladatunkban az imént jelzett ese-
mény okait és lefolyását ecsetelni; s azért egész általánosság-
ban csak arra utalunk, hogy nagy tévedés volna azt egy for-
rásra visszavezetni, hanem hogy egy egész sora a körülmé-
nyeknek s az egymással találkozó változások és közgazd. rend-
szabályoknak tekintendő azon alapul, a melyből az ezüstde-
preciatio kifejlett s félelmetes mérveit meríté ⁵⁶—⁵⁷). Így jelesül
első sorban az Amer. Unio (Californiával szomszédos) Nevada
területén feltalált rendkívül bőséges telepeknek szerencsés ki-
aknázása, valamint azon nem indokolatlan meggyőződés, hogy
ugyan e területeken még további gazdag fémkincsek rejlenek.
Második sorban a Németországban 1872/3 óta megindult
intézkedések az aranypénzbecs behozatalára, s ezzel kapcsolatban
a több száz millió tallér értéknyi ezüstpénznek demonetisatioja,
illetőleg árúbeocsájtása ⁵⁸). Harmadszor: jelentékeny megcsök-
kenése az európai kereskedésnek Keletindióval, a minek
folytán az onnan vásárolt árúk és javak megfizetésére eddigelő
rendszerint szükséglett nagy (némely évben 3—4 száz millió forint-
nyi) ezüstitőmeg tetemesen megapadott, s ez által a transatlantikus
köztársaságból átfolyó roppant fémösszegnek az európai nyugoton
való megtorlódása eszközölteték. — Ezekhez járul az, hogy

⁵⁶) E fejtegetések lényegökben a fentérintett angol parlamenti bi-
zottság kitünő jelentésén (Report of the Committee on depreciation of
Silver stb.) alapszanak, mely a hírneves Göschel tollából folyva 1876.
második felében tétetett közzé, s legújabbban francia nyelven a hivatalos
„Bulletin de Statistique et de Legislation comparée“ cz. vállalat 1. s köv.
füzeteiben is megjelent.

⁵⁷) L. Bamberger Reichsgold (1876.) 162. s k. l.

⁵⁸) Legújabb közlemények szerint jelesen Németország 1871-től
1876 végéig ezüstpénz-forgását 1172 millió markról már 500 millióra
apasztotta, tehát 336 millió frtnyi tömeget onnan kivont; ellenben arany-
érme circulatioja ugyan ez időszakban 265 millió frtről 927 millió forintra
növekedék. Ezzel kapcsolatban 1877 elején az osztrák-magyar ezüstforin-
tosok, meg a Németalföldi ezüstforintosok forgalma is betiltatott a Német
birodalomban. (Némely újabb adatok még Soetbeertől a Deutsches
Handelsblatt 1877. évi 16-ik számában).

a latin érme-szövetség tagjai 1874 óta az ezüstpénzveretést jelentékenyen megszorították, részleg meg is szüntették; továbbá Németalföld az aranyvalutára való áttérésre intézkedéseket tett, s az ezüstpénzkiverést szintén beállította; végre (eltekintve azon most általánosan tapasztalható jelenségtől, hogy a művelt népeknél az arany több tekintetnél fogva sokkal jobban kedveltetik és kerestetik), azon körülmény is, hogy a Skandinávi államok 1872 óta szintén elhagyták az ezüstvaluta-rendszert, sőt még az osztrák nemzeti bank is ezüstkészletének nagy részét aranyra változtatta, és így bár csak fokozatosan, de mégis oly rendszere a nemesfém kezelésének állott elő, a mely az ezüst továbbra való szereplését igen jelentékenyen megszorítja ⁵⁹—⁶²).

Hogy átnézetünk a tárgy irodalmi vonatkozásainak is feltüntetése által teljeseb legyen, megérintjük egyidejűleg azon nevesb szakférfiakat, kik a szóban forgó feladványnak tüzetesb figyelmet szenteltek, s vizsgálódásaik eredményeit már eddig is külön dolgozatokban közzétették. Jelesül első helyen említendő mindjárt Michel Chevalier kitünő értekezésével a „Révue de deux Mondes“ 1876-ki 16-ik kötetében, a hol arra utal, hogy az ezüst mint valuta-alapfém valószínűleg kiját-szotta szerepét; Ernest Seyd „The fall of the price of Silver“ (1876. London) és egyéb röpirataival, főleg pedig a Bécsben megjelenő „Presse“ 1876. évi foly. 2-ik felében közzétett beható fejtegetéseivel, melyek Chevalier-vel ellentétes eredmé-

⁵⁹) Nem a productió növekedésének, hanem e nagy törvényhozás változásoknak tulajdonítja egyebek közt a kitünő statisztikus Lindheim (legújabbán közzétett „Eisen und Kohle 1877. Bécs 75. l.) is a depreciatiót. Nevesb szakemberek közül a svájci Feer-Herzog volt egyike az elsőknök, a ki (1873. elején közzétett értekezésében „L'or et l'argent“) a legközelebb bekövetkezendő nagymérvű ezüstdepreiatiót határozottan előre mondta.

⁶⁰) L. Chevalier a Révue d. d. Mondes 1876. évi foly. XVI. köt. 616. l.

⁶¹) L. Bulletin de la Statistique 71. l.

⁶²) Annak, nem hatott-e mindezekon kívül még az 1873. közepén orkánzerű módon kitört európai krízis is a szóbanlévő tüneményre: elomlásába nem bocsátkozunk.

nyekre jutnak, s az ezüst-demonetisációt határozottan felszeg intézkedésként tüntetik fel; Cohstädt: „Zur Silberfrage“ czimű dolgozatával, mely egyebek közt a nemes érczek productionális viszonyaira is sok világosságot derít, s biggadt elemzéseivel közfigyelmet ébresztett; Walcker: „Die Silberentwerthung, kritische Uebersicht der Währungspolitischen Ansichten“ (1876.) ez. nagyobb s főleg az irodalmi részre nézve igen értékes részleteket tartalmazó művével; az angol Baghot (Some articles on the depreciation of Silver 1877), Jones, Levi, a francia Emil Girardin⁶³⁾, Leroybeaulieu, a német Soetbeer s mások: önálló értekezések vagy folyóiratokban megjelent cikkeikkel, végül Nasse Erwin bonni tanár a legújabb alapított „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft“ első füzetében közzétett beható vizsgálódásaival „Die Demonetisation des Silbers und das Werthverhältniss der Edelmetalle,“ melyek a kérdést mindenoldalul megvilágosítják, s egyebek közt azon eredményt állítják elő, hogy a depreciatio legfőbb oka mégis a kereslet viszonyának állandónak mutatózó megváltozásában keresendő; nem az aranyak drágulása, hanem csakugyan az ezüstnek értékcsökkenése az, a miből a fémválság áll; hogy a nemesfémnek (relatív) értékszilárdsága lényegileg mégis csak fizetéseszközül való alkalmazásában gyökeredzven, a mint ez utóbbi megszűnik, a legnagyobb értékingadozásoknak kell beállaniok; hogy a bimetallismusra való áttérés föltevése Wolovszky, Cernuschi, Laveleye részéről hiú ábránd, melynek megvalósulta minden életrevaló állam által lehetlenné tétetik; s hogy az ügy továbbfejlődésére a jelen pillanatban biztos következtést vonni lehetlen, miután arra egyfelől a fémtermelésnek miként alakulása, másfelől a nagy culturállamok ezentúl kövendő érmepolitikája fog döntőleg hatni; nem valószínűtlen azonban mégis, hogy a fehér fémnek az 1876-ki év közepén beállott rendkívüli depreciatioja állandó nem maradand, s a jelzett aranyak rövid idő múlva már megjavulása lesz tapasztalható.

⁶³⁾ „La question d'Argent. Une question de l'Année“ czimű (1877 elején megjelent) könyvével.

Még egy más nagy fontosságú (bár igenis természetes és megmagyarázható) következménye is volt azonban az imént ecsetelt ezüstdepreciációnak. Értjük azon hatalmas impulsust, melyet az a bimetallistikus irányzat újult erővel való előtérbe nyomulásának adott, s kiinduláspontja lön egy mondhatnók combinált támadásnak, melyet a kettős valuta szószólói a világ majdnem valamennyi műveltebb államában a monometallisták ellen az egész vonalon valódi lázas vehemenciával intéztek. E küzdelem nevesb vezéreit a következő szakaszokban amugyis kellvén ismertetnünk, itt csak arra akarunk utalni, miszerint a kettős pénzbecs képviselői a magok tanának támogatására hatalmas érvet (illetve tényt) véltek feltalálni az ezüst rohamos elértéktelenülésében, annyiban, hogy bebizonyíthatni hitték azt, hogy az emberiség nemes-fémbeli értékbirtoka ez egyik nagyobb felének veszélyeztetése ⁶⁴⁾ az arany-monometallismusra való áttérésnek szomorú folyamánya; hogy az ezüstnek demonetisatiója a tőke-aristokratia uralmának terjedését s a demokratikus elemek gyengülését okozandja; hogy az arany-pénzbecs kizáró érvényrejutása a legtöbb állam vagyon- s hitelviszonyait megrontja; mesterséges drágaságot, az adósoknak a hitelezők által való még nagyobb mérvű eluyomatását, a discont-láb felszökését, permanens válságokat stb. idézend elő; s végül azon indítvánnyal léptek fel, hogy a polgárosult emberiséget fenyegető e nagy calamitásnak elhárítására egy általános nemzetközi érme-conferencia egybejövetele szükséges, a mely a különböző államokat egy közös érmerendezési bázis elfogadására bírja, s alapelvül azt ismerje el, hogy a kettős valuta, a két nemesércz értékrelatiójának törvény által való megállapítása mellett, általános és közkötelező zsinór-mérvül szolgáljon.

Ez volt a bimetallistáknak hadjárati terve, a mint az Franciaországban (Wolovszky mellett) a kétes hirnévre szert tett Cernuschi és báró Reinach, Németországban a már fenntebb említett Seyd Ernő, Schneider (Die ungedeckte

⁶⁴⁾ S az ezzel járó hanyatlása az iparosságnak, a forgalomnak és a jólétnek.

Banknote 1876.) Prince-Smith, és Dühring⁶⁵⁾, Belgiomban a szellemdús publicista és tanár Laveleye, Hollandiában Mees, Angliában I. T. Smith és Williamson, Olaszországban Sclopis, Amerikában a congressus szenatori házának kitünő tagja J. Jones meg Moran, könyveikben, röpirataikban és szónoklataikban kifejezésre jutott; s mely nem egy könnyebben hívő laikust lett volna képes a bimetallisták táborába terelni, ha egyidejűleg és hasonló élénkséggel és buzgalommal a másik fél, vagyis a monometallisták is sikra nem szálltak, s ellenfeleiknek észrevételeit a tudomány és tapasztalat fegyvereivel kellő mértékre leszállítani nem siettek volna; s a kiknek sorából csak Miehel Chevaliert, azután Leroy-beaulient, Levasseurt és Pariet Frankhonban; a kiváló parlamenti szónokot és praktikus szakférfit Bambergert, továbbá Soetbeert, Kniest, Wirthet, Roschert Németországban; Hertzkat és Neumannt Ausztriában; Cognetti Martiist Olaszországban, az európai hírnevű államférfit Frère-Orbant Belgiomban, meg az alapos szakembereket Hendrikset és Jevonst Angliában emeljük ki.

X.

A francia és német eszmemozgalommal párhuzamosan halad, bár nem oly intenzitással és terjedelemben, az amerikai Egyesült-Államokban, Belgiomban, Hollandiában, Angliában, meg az Osztrák-Magyar birodalomban a valuta-kérdések feletti irodalmi nézetharcz. Az elsőt jelesen illetőleg, az Amerikai Unióban az egyszerű vagy kettős valuta körüli küzdelem csak az utóbbi években indult meg, egyenes összefüggésben a nagy köztársaság egész köz- és államháztartását mélyjeiben megingató praktikus tervezetekkel és törekvésekkel a fémpezbecs visszaállítása s a papirvalutával való szakítás körül. Nevesb theoretikusaik az ismeretes protectionista-apostol H. Carey mellett, a ki (csupa antagonismusból Anglia ellen)

⁶⁵⁾ Több német és francia bimetalista-szakembert sorol fel még (bár nem kellő tárgylagossággal) Wolovszky: L'or et l'argent cz. műv. 42 sk. lapjain.

újabb időben szintén a bimetallisták táborába ment át, s különben a bankjegy-szaporitási elvnek vagy az Unióban úgynev. inflationismusnak egyik szóvivője⁶⁶⁾, továbbá Buggles, Berkeley, Walker, Dudley-Bayley, a bimetallista Moran⁶⁷⁾, s főleg John P. Jones, a ki 1876 ápril 24-én tartott nagyterjedelmű beszédét egy külön munkában „Resumption and the double Standard“ czím alatt közzétette, s általa a kettős valutáért küzdő szakférűiak közt elsőrangú tekintélyre vergődött; kiterjeszkedvén a nemes fémpénz és valutakérdés mind történelmi és statisztikai, mind közgazdaságtani részleteire, úgy hogy a dolgozat az irodalom ez irányban legértékesebb termékei közé sorolható^{68—70)}.

Angliát illetőleg, erre nézve a valutakérdés oly fontossággal nem bír, s azért irodalmi autoritásainak egyike másika csak a többi államokban folyó eszmeharcz körüli élénkebb érdeklődésből szentel e tárgynak figyelmet. Így nevezetesen a volt pénzügyminister Lowe 1867-ben buzgó támogatója volt az európai érme-egyezkedési tárgyalásoknak, sőt a párisi konferencia által kilátásba vett 25 frankos aranyérmének szövet-

⁶⁶⁾ L. Evidence of H. Carey, Appreciation of Gold (Philadelphia 1877).

⁶⁷⁾ „On Money“ czimű s 1864-ben megjelent munkájával.

⁶⁸⁾ Napjainkban Dana-Horton: Silver and Gold, and their relation stb. cz. könyvében (Cincinnati) szólta fel szintén-a bimetallismushoz hajló irányban.

⁶⁹⁾ Utal egyebek közt Jones arra, hogy az ezüst demonetisatioja által a világ megbocsájthatlan felületességgel nemes érczértékének felétől megfosztatnék; hogy a nemes fémek szaporodtával egyidejűleg az ipar, forgalom és jóllét is mindenütt meghonosodott és kifejlett; hogy még a műveltségnek és polgárosodásnak is hatalmas tényezőjévé vált az; s hogy az arany- és ezüst-érték ingadozásainak megakadályozása meg egy állandó, s biztos nemzetközi pénzforgás megvalósítására az egyedül célravezető ut az, ha nemzetközi egyezmények alapján a kettős valuta fogadtatik el.

⁷⁰⁾ Továbbá az Amer. Unió követe Parisban Washburne, egy hosszabb emlékiratban, melyet székhelyéről kormányának küldött, s mely szintén a kettős pénzbecs elvéből indul ki. Ez emlékiratra vonatkozólag jelent meg azután f. évi febr. 23-ról keltezve Parien egy szellemes levele Washburnehez, melyben ez utóbbinak feltevései kellő mértékökre vezetettek vissza.

ségi érmeül való elfogadása mellett nyilatkozott is. Egyes nagy szakemberek az angoloknak a német származású *Göschel*, a ki néhány évvel ezelőtt közzétett jeles művével: *Theory of foreign Exchange* (francziául *L. Say*tól, németül *Schübler*, *Hirsch* és másoktól) legújabbán pedig ama nagy becsü „Jelentéssel“, melyet az angol ezüstdepraeciációs bizottság tárgyalásairól készített, gazdagította a tudományos elméletet; továbbá *Leon Levi*, *Cliffe-Leslie*, *Walter Bagehot*, *Tomline* (ezredes), *Haggard* (bankigazgató), *Wilson Elfringham* (*Is a double standard advisable for England?* című röpiratában), mely utóbbiak a kettős valuta rendszerét nem oly föltétlenül vetik el mint legtöbb honfitársaik; végre *Hendriks* és az alapos tudomány *Stanley-Jevons* (londoni egyetemi) tanár, a ki a pénz és pénzforgalom mechanizmusa cz. dolgozatával (mely németül és francziául is megjelent 1876. Lipszében) nagy részét az idevágó kérdéseknek ép oly szellemdús mint elfogulatlan módon tárgyalja, *Chevalier* fentebbérített rendszeres kézikönyvének sok tekintetben kiegészítését nyújtja, s a német *Roscher*hez s *Knies*hez hasonlóan a feladvány relativistikus jellegét hangsúlyozván, az arany és a monometallismus mellett nyilatkozik ugyan, de a kettős valutának világforgalmi tekintetből való igazolhatóságát mégis elismerni látszik. — Ezek szerint egészben véve nem lehet kétség az iránt, hogy a bimetallisták már Angliában is kezdenek tért foglalni, s az egyszerű valuta képviselői már nem dominálják az irodalmat oly kizárólag, mint (körülbelül) 1870 előtt ⁷¹—⁷²).

Felette érdekes küzdtere az érmeügy körüli eszmemozgalomnak a kis *Belga királyság*, mely egy-két európai hírű szakférfit állított e kérdésben a sorompókba. Így először is magát a jelenlegi pénzügyministert *Malout*, a ki mint gyakorlati államférfi, s mint éleseszű theoretikus is ismeretes és a

⁷¹) Legújabbán (1877. márcz. hó) a liverpooli keresk. kamara elnöke *I. Smith* az Amer. Unió bimetallistáihoz intézett egy pár levelében is a kettősvaluta hívének vallja magát. (*L. Bankers-Magazine* 1877-ki folyam márcziusi füzet) és *Three Lectures on the Silverquestion* cz. röpiratában.

⁷²) *W. Norris*nak ép most megjelent nagyobb munkája: „*Heaps of Money*“ (London 1877.) szintén figyelmet érdemlő terjedelmesebb dolgozat

francia-latin conventióból folyó bimetallismushoz buzgó apostola. Továbbá az európai hírnévnek örvendő statusférfit és volt ministert Frère Orbánt, a ki nemcsak fényes kamarai beszédei s számos kisebb röpiratai és hirlapi cikkei, hanem „La Question Monétaire“ című terjedelmes (1874-ben közzétett) munkája által is járult e feladvány tisztázásához, s vívott ki magának mint határozott képviselője az arany-monometalistikus rendszernek, igen nagy elismerést⁷³⁾; ugyanilykép Perint, a löveni egyetem tekintélyes állású tanárát, a ki szintén a kettős valuta mellett harcol; s végül Laveleye Emilt, a jelenkor egyik legsokoldalúbb s legelevenebb tollú publicistáját és tudósát, a ki eredetileg ugyan az egyszerű valuta védelmezői közt foglalt helyet, azonban az 1873-dik évi október és nov. havában a belga „Indépendance“-ban irt cikkeiben, s legújabbban (1876. közepén) „La Monnaie Bimétallique“ cím alatt közzétett (s nagy keletnek örvendett) értekezésében⁷⁴⁾ a kettős valuta legszellemeseb előharczosaként tette magát ismeretessé, s volt egyike azoknak, a kik csillogó, bölcséleties irányu, s universalistikusabb jellegű fejtegetéseikkel a bimetallismus követőinek számát igen jelentékeny mérvben szaporították.⁷⁵⁾

A Holland nemzetgazd. írók közül Mees tanár és Bruynkops (az első a kettős pénzbecsről irt művében mint bimetallista, az utóbbi mint a francia 1867-iki értekezet elvei-

⁷³⁾ L. Frère Orbán e könyvének jeles ismertetését és bírálatát Roschertól a Litterarische Centralblatt 1876-iki folyamának 12-dik számában.

⁷⁴⁾ Németül e cím alatt: Die Doppelwährung (Nordlingen 1876.) Egy más kiváló dolgozata ez írónak az 1865-ben közzétett „Le Marché Monétaire“ cz. könyve.

⁷⁵⁾ Tanairól és érveléseiről egy későbbi értekezésünkben tüzetesen lesz szó; s azért e helyen csak röviden arra utalunk, hogy Laveleye szerint: a két ércnek legal-tenderként való megtartása által az egész nemzetgazdaságra nézve jótékony pénzűség biztosítatik; az eladósult sok állam, vasuti társaság, földbirtokos stb. a kettős valuta által azon előnyben van, hogy a körülmények szerint az egyik vagy másik ércben fizethet (a mi L. szerint bizonyos, jogilag megtámadhatlan seissachteiát képez a gazdaságilag gyengébbek javára szemközt a hatalmasokkal); a diszontó alacsonyabb marad, s egyáltalában az egész ipar- s forgalmi élet elevenebb s vidorabb fejlődése biztosítatik.

hez csatlakozó) ismeretesbek; O l a s z o r s z á g b a n gr. Sclopis buzgólkodik a vegyes valuta mellett, míg Cognetti di Martiis a monometallismus és az aranypénz becs mellett küzd; ⁷⁶⁾ Spanyolországban Figuerola; Svédhonban és Dániában a jeles statisztikus Frederiksen meg Scharling, Svaiczban a szövetség állandó megbizottja az európai érmeconferentiákon: Feer Herzog (mint erős védelmezője az arany monometallismusként, s két igen becses szakértekezésnek szerzője ⁷⁷⁾), — váltak ki az utóbbi évtizedben az e kérdésekkel foglalkozó publicisták köréből.

XI.

Forduljunk végezetül az O s z t r á k - M a g y a r birodalomban e tárgy körül kifejtett eszmemozgalom s publicistikus irodalom rövid ismertetéséhez.

Anszttriában az 1857-iki pénz- és érmeegyezkedések alatt mutatkozott először élénkebb érdeklődés ez ügy iránt; a minek egyik jele egy-két becsesb dolgozatnak (pl. Chevalier munkájának a jelzett évben Bécsben német nyelven történt) közzététele, Schwarzer (volt keresk. minister) „Geld und Gut in Neu-oesterreich“ czimű könyvének (mely e kérdést is megérinté) megjelenése, s a journalistikának ez irányban megindult (részben tartalmaz) fejtegetései. A rákövetkezett években a birodalom szakembereinek figyelme más irányban (adószervezési, vámpolitikai, adósságműveleti, iparrendezési stb. kérdésekkel) lévén elfoglalva, jelentékenyebb mozzanat nem jegyezhető fel egész 1867-ig, vagyis azon időszakig, a mikor az osztrák kormány a politikai kiegyezés létrejöttével mérvadó befolyásra került magyar státusférfiak figyelmeztetései folytán e feladványt is tüzetesebben felkarolta, s különösen a nagytudomány,

⁷⁶⁾ Becses átnézetet nyújtó következő czimű dolgozatával: „La rinovazione dei trattati di Commercio, e la questione monetaria“ (Mantua 1877.)

⁷⁷⁾ Jelesül: La France et ses alliés monétaires (1870.) és L'or et l'argent (1873.)

szellemdús és elfogulatlanabb álláspontot elfoglató báró Hock (Ausztria eddig legkitünőbb s tudományilag is eredeti felfogásu nemzetgazdasági írója) az európai pénz- és érmeügyet tüzetes tanulmányává tevő; s létrejöttek azon értekezletek, melyekben osztrák és magyar kormányi megbizottak és szakférfiak (ugyan csak Hock elnöklete alatt) a monarchia érmerendszerének azon átalakításáról tanácskoztak, a melyet fentebb már közelebbről jeleztünk. E kiváló szakférfiu volt különösen az, a ki a párisi értekezletek alkalmával is, s azóta (egész haláláig) a francia Parieuvel és a német Soetbeerrrel következetesen az aranypénzbees mellett küzdött; az európai pénz-, vám- és bank-conferenciákon (hol Ausztriát rendszerint képviselte) ez irányban mind praktikus mind irodalmi tevékenységet fejtett ki; s mintegy theoretikus alapítójaként tekinthető azon iskolának, a mely az osztrák birodalomban az aranyvalutára való átmenetelt vitatja.⁷⁸⁾

Az osztrák szakférfiak közül az érmeügyi kérdés körül kiválóbb irói tevékenységet fejtettek és fejtenek még ki: a Londonban tartózkodó jeles consulátusi igazgató Scherzer, többrendbeli hivatalos jelentéseiben; azután a bécsi mezőgazdasági főiskola tanára Neumann, a ki részint a nemes-érczek termelési és forgalmi statistikáját viszi előbbre, részint tud. folyóiratokban (mint a német „Rundschau“, a Behm-féle Geographiai Évkönyv 5- és 6-dik kötetében, stb.) megjelent alapos értekezéseivel járult a feladvány tisztázásához, s alapnézetére nézve monometalista; továbbá Ottomár Haupt többrendbeli praktikus irányu hirlapi értekezéseknek s a legújabban megjelent: Gold oder Silberwahrung, Ein Vorschlag zur Lösung der Valutafrage cz. röpiratnak szerzője, a melyben általánosságban mint aranymonometalista szól, de tekintettel Ausztria jelen helyzetére, az ezüstpénzbecset ajánlja; ugyan-

⁷⁸⁾ Figyelemreméltó egyebek közt Hocknak azon kitünő beszéde is, a melylyel 1867. aprilis havában a monarchia két államából Bécsben egybegyült küldötteket és szakférfiakat az érmetanácskozmányok megnyitáskor üdvözölte; s melyben egyebek között egy világérmé alkotásának eszméje is szellemdús kifejezésre talál. L. Verhandlungen der Special-Commission (1867.) 1. s. k. 1. magyarul a „Győri Közlöny“ ugyanezen évi 18-iki számában.

ilykép *Wirth Miksa*, a Németországból betelepedett ismeretes nevű közgazdasági író, a ki részint a „*Neue Freie Presse*“ és az „*A. Allgemeine Zeitung*“ hasábjain, részint 1874-ben közzétett „*Münzkrisis*“ és 1876-ban megjelent „*Oesterreichs Wiedergeburt aus den Nachwehen der Krisis*“ című terjedelmes dolgozataiban az aranyvaluta ügyes védelmezőjeként szerepel, s több irányban becses adalékkal járul a kérdés megvitatásához. Végül a hazánkban is ismert névnek örvendő bécsi publicista és közgazdasági író *Hertzka Tivadar*, a ki 1876-ban közrebocsájtott ily című nagyobb művével „*Währung und Handel*“ (melyben a kérdést széles alapon s általános közgazd. vonatkozásai szerint tárgyalván, egyebek közt az érme- és valutaügynek az árak és a jószágforgalom, a tőkekamat és a váltófolyam, az állampénzügy meg az internacionál kereskedés és a keresked. mérleggel való összefüggését is törekszik kideríteni, a nemes-fémek ár- és érték hullámzásait ecseteli, az egyes és kettős pénzbecs természetét és hatásait tünteti ki, s Ausztriára nézve az aranyvalutának határozott előharczosaként nyilatkozik) vontta magára a szakemberek figyelmét.

Mint kiváló érdekességű momentum említendő fel itt ezeken kívül még az, hogy az ismeretes osztr. szaktudós és publicista *Dr. Suess* ép napjainkban sajtó alá adott ily című munkájában: „*Die Zukunft des Goldes*“ azt törekszik bebizonyítani, hogy geologiai okoknál fogva is kétkedni kell azon, hogy lehetséges volna az aranyvaluta általános elfogadása folytán szükségessé váló roppant arany mennyiséget előállítani, s hogy e szerint ezen tekintet is javallja az ezüstműnél való megmaradást sok államra nézve.

H a z a i eszmemozgalomunkat illetőleg, általánosságban azt mondhatni, hogy az itt szóban forgó feladványok talán valamennyi közgazdasági kérdés közt legkevésbé foglalkoztaták egész a legújabb időkig nemzetgazdasági iróinkat; s hogy összes publicistikánk 1790-től fogva századunk közepéig (ha egynémely tételt *Skerletz*, *Berzeviczy*, *Horváth* vagy *Széchenyi* könyveiben, *Beke*, *Karvassy*, *Matlekovits* iskolai vezérfonalaikban, meg némely országgyűlésünk pénz s főleg papírpénzről folyó tanácskozásait s egykét felterjesztését kivesszük)

egy jelentékenyebb mozzanatot se mutat fel, melyre e tekintetben utalhatnánk.

Némi csekély változás állott be ez irányban a hatvanas évek kezdete, s különösen 1867 óta; bár kiválóbb irodalmi vagy publicistikai termékekkel ez időszakot nézve se találkozunk, s minden a mi eddigelé e téren történt, alig neveztetetik egyébnek kísérlet- és tökélyetlen kezdetnél; habár igenis mutatkoznak jelei annak, hogy a tárgy nemcsak európai nézetharczokat keltett fontosságánál, hanem azon messzeható jelentőség-nél fogva is, a melylyel a kérdés Magyarországra nézve is bír, mind szélesebb köröket kezd érdekelni, s oly mérvben irányul immár a figyelem arra, a mint azt mind elméleti, mind gyakorlati nyomatékánál fogva megérdemli. Mihez kiegészítésül még azt csatoljuk, hogy a pénz- és érmekérdés az utóbbi két évtized folyamában megpendítve, illetve tárgyalva volt gróf Desewffy Emil által 1856-ban megjelent művében, a függő ausztriai pénzkérdésekről, Horn Ede által több rendbeli francia folyóirati cikkekben, Weninger Vincze politikai számtanában (kiválólag technikai oldalát illetőleg), és 1867-ben a „Magyarország“ cz. polit. napilapban közzétett cikksorozatában a bécsi érme-conferentiák határozatait illetőleg, Gränzenstein (volt államtitkár) egynémely hirlapi értekezéseiben, a jelen sorok írójának a „Pesti Napló“ 1867-ki április havi számaiban közlött (s a „Pénzkérdés egy birodalmi szakbizottság előtt“ czimet viselő) fejtegetéseiben; végre a legújabb időben többrendbeli hirlapi cikkekben, névszerint Halász Imre, György Endre, Galgóczy János, Fenyvessy, Mudrony, és Hegedüs Sándortól.

XII.

Az előre bocsátottak eredménye rövid foglalatban a következő:

Először: hogy a nemesércz- és pénzbecs ügyének fejlődése törvényhozási ügy mint tudomány-elméleti tekintetben egészen párhuzamosan halad az általános állam- és kulturai történelemmel; hogy a fordulati időpontok az e nagy kérdés körüli eszmemozgalomban és praktikus intézkedésekben

egészen összeesnek azon korszakot jelző eseményekkel, melyek az utóbb lefolyt két évszázad alatt a művelt emberiség közgazdasági ügy mint politikai és erkölcsi állapotai alakulását elhatározták. Másodszor az: hogy századunk kezdetétől a jelenkorig félre nem ismerhető iránylat és törekvés a polgárosult népek pénz- és valuta-politikájában: a fizetési és forgalmi céloknak legmegfelelőbb aranyfémre való áttérés; a mi által újolagos igazoltatásáért leli a közgazdaság tudományának azon régóta fennálló tétele, hogy az emberiség érmei tekintetben a műveltség haladtával mind értékesebb és nagyobb becsű javra megyen által. Harmadszor az: hogy valamint a nemzetközi forgalom és érintkezések egyéb mozzanataiban sőt még a cultura és közületi élet számos intézményeiben is: úgy a pénz- és fémbecs tekintetében is mindinkább jut érvényre az érdekviszonyosság eszméje, s foglal tért a törekvés egyenlőbb fejlődési alapokat létesíteni s analog alkotások által országokat és népeket egymáshoz közelebb hozni. — Nem vonhatni végül kétségbe, hogy a mily határozott és öntudatos korunk állami törvényhozásában a cél és az óhaj a jelen bizonytalanság és ingadozásból kibontakozni, s a valuta-ügynek megállapodott végleges rendezésére eljutni, (mely törekvésben azonban a népek egynémely, a közgazdaság hatáskörén kívül eső körülmények és viszonyok hatalma által akadályoztatnak): úgy másfelől félreismerhetlen az is, hogy az eszmék és nézetek küzdelméből egy fensőbb és egyetemesebb felfogás körvonalai kezdenek kibontakozni, s dacára az egy- és kétvaluta szószólói, az ezüst- meg az aranyfémbecs védői közt folyó elkeseredett tusának, egynél több elv, tétel és igazság van már napjainkban kimunkálva, a melynek elismerésében a szakemberek legnagyobb része megegyez.

S ezekkel be lévén fejezve átnézetünk, úgy hisszük megvan vetve egyuttal az alap azon fejtegetéseinkre nézve, melyek a kérdés gyakorlati vizsgálata és megoldásával foglalkoznak; — a miről azonban más alkalommal.

KAUTZ GYULA.